

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI KARADENİZ BÖLGESİ'NDE
GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİNE YÖNELİK POLİTİKALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL USLU

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. MEHMET GÜNEŞ

ANKARA

2019

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI KARADENİZ BÖLGESİ'NDE
GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİNE YÖNELİK POLİTİKALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL USLU

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MEHMET GÜNEŞ

ANKARA
2019

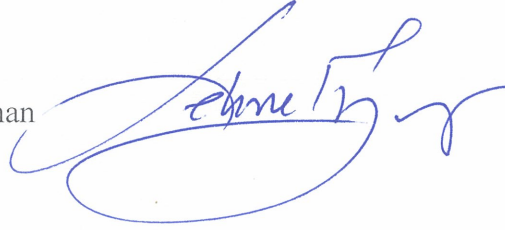
KABUL VE ONAY

İsmail USLU tarafından hazırlanan Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz Bölgesinde Güvenlik ve İşbirliğine Yönelik Politikalar başlıklı bu çalışma,05/02/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

PROF.DR.M.Seyfettin EROL -Başkan

DOÇ.DR.Mehmet GÜNEŞ- Danışman

DOÇ.Cem KARADELİ- Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya dair kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

t Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

t Tezim/Raporum sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

t Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

...../...../2019

İsmail USLU

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmalarım sırasında bilimsel olarak yol gstermesinin yanı sıra hayata dair eğitici tutumları ile ışık tutan ve akademik olarak gelişmemde desteğini esirmeyen değerli hocam Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ'E ayrıca teşekkür ederim.

Her zaman desteklerini yanımda hissettiğim, canım aileme sonsuz teőekkürler.

ÖZET

USLU, İsmail, Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz Bölgesi'nde Güvenlik ve İşbirliğine Yönelik Politikalar, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Geçmiş dönemlerden itibaren uluslararası alanda Karadeniz Bölgesi, önemini koruyan bir bölge olmuştur. Stratejik, ekonomik ve politik alanda her zaman önemini koruyan Karadeniz Bölgesi, soğuk savaş sonrası dönemde politikaların çatıştığı bir alan olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasının nedeni ise Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte yeni devletlerin ortaya çıkmasıdır. Bu yeni oluşan devletler ya kendileri ya da kendileri üzerinden Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Karadeniz'deki çıkarlarını kollama yoluna gitmiştir. Böylece Karadeniz, yeni bir çatışma alanı olmuştur. Her çatışmanın ve savaşın karşılıklı işbirliği ve güvenlik doğuracağı gerçeği, Karadeniz'de yeni işbirliklerini ve güvenlik anlayışını doğurmuştur. Hem ABD hem de Rusya bu anlayışı farklı aktörler, farklı araçlar ve niyetlerle sürdürmüştür. Bu çerçevede soğuk savaş döneminde Karadeniz'e komşu olan ülkeler, Karadeniz üzerinden kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)'nün temellerini atmış ve gelebilecek tehditlere karşı birlik içerisinde hareket etmeyi amaçlamıştır. Bu ve buna benzer işbirlikleri, Karadeniz'in, soğuk savaş sonrası oluşan dünyanın yeni odağı, olduğunu göstermektedir. Ayrıca Karadeniz'in, dünyanın yeni odağı haline gelmesiyle birlikte gelişen olaylar sonucu, işbirliğinin kaçınılmaz olmasının temel nedeni ise güvenlik kaygısının ortaya çıkmasıdır. Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler ise bu durumun önemini kavrayarak daha çok Batı Bloku'ndan gelebilecek tehditlere karşı işbirliği ve güvenlik politikaları geliştirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Soğuk Savaş, Karadeniz Bölgesi, Güvenlik ve İşbirliği Politikaları, Çatışma ve Mücadele Alanları, Boğazlar, Uluslararası Örgütler

ABSTRACT

USLU, İsmail, Security and Cooperation Policies in the Black Sea Region after the Cold War, M.Sc. Ankara, 2019

Black Sea Region has been of importance in the international area throughout history. Having maintained its strategic and political significance up to the present, the Black Sea Region witnessed political conflicts in the Post-Cold War period. The reason behind these conflicts was the emerge of new states after disintegration of the Soviet Union. These emerging states chose to protect their interests in the Black Sea Region either by their own means or through Russia or United States. As a result, Black Sea became a region of tension. The fact that each conflict and war would lead to a mutual cooperation and security, a new sense of security and cooperation emerged in the region. This new sense was practiced both by the United States and Russia with various actors, tools and intentions. Within this framework, the countries adjacent to the Black Sea have laid the foundations of the Black Sea Economic Cooperation to ensure their security and they aimed to act jointly against threats. This and similar collaborations show that the Black Sea Region was the new focus of the Post-Cold War World. The reason behind these collaborations was the security concerns. The countries bordering the Black Sea have embraced the importance of situation and developed cooperation and security policies against the threats mostly likely to arouse from the Western Bloc.

Key Words: Cold War, Black Sea Region, Security and Cooperation Policies, Areas of Conflict and struggle, The Straits, International Organizations

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI OLUŞAN YENİ ULUSLARARASI SİSTEMDE

KARADENİZ BÖLGESİ

1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönem ve Özellikleri.....	4
1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Aktörlerdeki Değişim	6
1.3. Karadeniz Bölgesi ve Etki Alanı İncelemesi	8

İKİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ GÜVENLİK SORUN ALANLARI İLE ÇEVRESEL VE KÜRESEL AKTÖRLERİN BU BÖLGEDEKİ HEDEFLERİ

2.1. Karadeniz'in Soğuk Savaş Sonrası Önemini Artıran Özellikleri.....	12
2.2. Karadeniz Bölgesi'ndeki Çatışma ve Mücadele Alanları	14
2.2.1. Kırım Sorun Alanı	15
2.2.2. Azarbaycan-Ermenistan Dağlık Karabağ Sorun Alanı.....	15
2.2.3. Güney Osetya ve Abhazya Sorun Alanı	16
2.2.4. Transdinyester Sorun Alanı	16
2.3. Karadeniz'in Güvenliğinde Boğazların Rolü.....	17
2.4. Karadeniz Bölge Ülkelerinin Özellikleri ve Menfaatleri	20
2.4.1. Rusya Federasyonu.....	20
2.4.2. Türkiye	21
2.4.2.1. 20. Yüzyıla Kadar Karadeniz'de Osmanlı-Rus Mücadelesi.....	21
2.4.2.2. Karadeniz'de Soğuk Savaş Öncesi ve Sonrasında Türkiye SSCB İlişkileri.....	25
2.4.3. Ukrayna	26
2.4.4. Diğer Ülkeler	28

2.5. Karadeniz Bölge Dışı Ülkelerinin Özellikleri ve Menfaatleri	30
2.5.1. Amerika Birleşik Devletleri	30
2.5.2. Avrupa Birliği.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESİ'NDE İŞBİRLİK VE GÜVENLİĞİ ARTIRICI OLUŞUM VE POLİTİKALAR

3.1. Karadeniz'de Güvenliğin Sağlanması İçin İşbirliği İhtiyacı.....	35
3.2. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)	36
3.3. Karadeniz Ekonomik ve İşbirliği Örgütü (KEİÖ).....	39
3.4. Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (GGAÖ) İnisyatifi.....	42
3.5. Karadeniz Uyumu Harekâtı (KUH)	44
3.6. Karadeniz Sahil Güvenlik İşbirliği Forumu.....	47
3.7. Barış İçin Ortaklık Çabaları	48
3.8. Karadeniz'in Güvenliği Boğazların Emniyetinin Sağlanması Çabaları.....	48
SONUÇ	50
KAYNAKÇA.....	54
ÖZGEÇMİŞ	59

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIES	: Automated Information Exchangen System (Otomatik Bilgi Paylaşımı Sistemi)
BİO	: Barış İçin Ortaklık
BLACKSEAFOR	: Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu
BM	: Birleşmiş Milletler
BSCF	: Black Sea Littoral States Border Coast Guard Cooperation Forum
BSNC	: Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanlar Komitesi
CANE	: Confidence Annual Naval Exercise
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DPPC	: Defence Policy and Planning Committee (Nato Savunma Siyasa ve Planlama Komitesi)
ed.	: editör
FORESC	: Farklı Ortamlarla Uyumlu Muhabere Sistemi Erişim ve Sunucu Cihazı
GGAÖ	: Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler
GKB	: Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi (The Wider Black Sea Region)
GU(U)AM	: Gürcistan-Ukrayna-Özbekistan-Azerbaycan-Moldova Grubu
IGO	: Hükümetlerarası Uluslararası Örgütler (International Inter Governmental Organization)
IGO	: Intergovernmental Organization
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KUH	: Karadeniz Uyum Harekâtı
KUHDKM	: KUH Daimi Koordinasyon Merkezi
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğalgaz

LPG	: Liquefied Petroleum Gas
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması)
NGO	: Hükümetlerdışı Uluslararası Örgütler (Internationan Non Governmental Organization)
OBSH	: Operation Black Sea Harmony
OTS	: Otomatik Tanımlama Sistemi
RF	: Rusya Federasyonu
s.	: Sayfa
SNF	: Standing Naval Force (Daimi Deniz Görev Grubu)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) tüm dünyada uygulamaya koyduğu "uluslararası güvenliği sağlama" ve "terörizm karşıtı" politikaları sonucu, Karadeniz Bölgesi (Blacksea Region) uluslararası sistemin en önemli konularından biri olmuştur. Karadeniz Bölgesi'nin her geçen gün "küresel" sistemin temel yapı taşlarından biri olmasına neden olan ve böylece bu bölgeyi, Asya-Avrupa-Atlantik olarak da adlandırabilecek şekilde tüm dünyanın "ilgi odağı" haline getiren başta enerji ve güvenlik olmak üzere çeşitli etkenler çoğalmaktadır. Öncelikle ABD'nin; İran'ı ve Avrupa-Atlantik dünyası dışında kalan Belarus ile Rusya Federasyonu'nun askeri hareketlerini kontrol altında tutmak için, Karadeniz Bölgesi'ni "askeri üs, radar istasyonları ve casus uçakları ile izleme merkezi" olarak değerlendirmek istemesi ve Karadeniz Bölgesi ile Hazar Bölgesi'nin coğrafi konumundan ileri gelen jeopolitik önemi yanında, zengin enerji kaynaklarına sahip bölgeler olarak görmesi gibi sebepler yüzünden, bölgenin daha yakından incelenmesi gerekmektedir.

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren gerek deniz alanı gerek bu alan çevresindeki kara parçası üzerinde büyük çekişmelerin yaşandığı Karadeniz ve Karadeniz Bölgesi, Avrupa ve Asya kıtalarının ortasında yer alan konumuyla stratejik bir öneme sahiptir. Karadeniz Bölgesi, bir yandan İstanbul ve Çanakkale Boğazları aracılığıyla Akdeniz'e, Atlantik Okyanusu'na ve Afrika kıtasına açılmakta, öbür yandan da Tuna, İdil (Volga), Özü (Dinyeper) ve Ten (Don) Nehirleri yoluyla Baltık Denizi'ne ve Hazar Denizi'ne ulaşarak Avrupa ve Türkistan (Orta Asya) içine kadar etki alanını genişletmektedir. Her dönem önemini muhafaza eden Karadeniz Bölgesi, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra başlayan soğuk savaş yıllarında da iki ayrı bloğun çekişme alanlarından birini teşkil etmiştir. Batı Bloku içinde yer alan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization) (NATO) üyesi Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Doğu Bloku'nun lideri konumundaki Sovyes Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve diğer Varşova Paktı üyeleri, Karadeniz kıyılarını adeta paylaşarak birbirlerinin egemenlik alanlarını kabullenmişlerdir. Bu dönemde, Karadeniz'in güney kıyıları Türkiye eliyle NATO tarafından kontrol

edilirken kuzey, doğu ve batı kıyıları SSCB ve diğer Varşova Paktı üyelerinin denetimi altındadır.

Soğuk savaş boyunca Batı ve Doğu Blokları arasında sınır olan Karadeniz, SSCB'nin dağılmasının ardından yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası sisteme altı kıyıdaş devletle (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu (RF), Gürcistan ve Türkiye) katıldı. 25 Haziran 1992'de kıyıdaş devletlerin yanı sıra Arnavutluk, Yunanistan, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan'ın bir araya gelmeleriyle Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)'nin temelleri atıldı. 5 Haziran 1998'de Yalta'da imzalanan kurucu belgenin 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmesiyle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)'nün kurulması, Karadeniz'e "bölge" niteliği kazandırdı. Böylece Karadeniz Bölgesi, Sırbistan'ın da katılımıyla günümüzde on iki üyesi bulunan KEİÖ ile, kıyıdaş devletlerin yanı sıra Balkanlar ve Güney Kafkasya'nın da dahil olduğu geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır.

SSCB'nin dağılmasının ardından Doğu Avrupa, Balkanlar, Güney Kafkasya ve Merkezi Asya'da ortaya çıkan güç ve etki "boşlukları" nı doldurmak için yeni oluşumlar kuruldu. Uluslararası sistemin yeniden yapılanma sürecinde, Balkanlar ve Güney Kafkasya alt sistemlerinin birleştiği bir coğrafyayı temsil eden Karadeniz Bölgesi, uluslararası güçlerin etkinlik mücadelesinin "yeni odağı" haline gelmiştir. Bu bölge RF ve ABD tarafından "yaşamsal çıkar alanı" olarak ilan edilmiş ve ABD ve RF'nin yanı sıra 2000'lerde NATO'nun, AB'nin ve Türkiye'nin strateji belgelerinde ve imzaladıkları anlaşmalarda Karadeniz Bölgesinin "stratejik/ekonomik önemi" vurgulanmaya başlanmıştır. 11 Eylül 2001 sonrası dönemde bölge "Genişletilmiş Karadeniz" (Wider Black Sea) kavramıyla da tanımlanmaktadır. Diğer açıdan ise Karadeniz Bölgesi'ni coğrafi bir alandan ziyade siyasal bir oluşum olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır. Buna göre Karadeniz Bölgesi, kıyıdaş ülkelerin yanı sıra Güneydoğu Avrupa'dan Hazar kıyılarına kadar, bölgedeki siyasal gelişmeleri etkileyebilen ve bu gelişmelerden etkilenen ülkeleri kapsamaktadır. Ayrıca, Karadeniz Bölgesi'ni, "Geniş Orta Doğu" (Wider Middle East) projesinin bir parçası ve doğu sınırı olarak tanımlayan görüşlere de rastlanmaktadır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, soğuk savaş sonrası oluşan yeni uluslararası sistemde Karadeniz Bölgesi incelenirken bu dönemi farklılaştıran özellikleri ele alınmış ve soğuk savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni uluslararası aktrlerdeki değişim ile birlikte kapalı bir deniz hüviyetindeki Karadeniz'in, coğrafi bir alan halinde çeşitli özellikleri öncelikli olarak incelenmiştir. Bu bölümde, çalışmanın ana inceleme bölgesi olan Karadeniz'deki aktörlerin değişim ve etki alanları ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Karadeniz Bölgesi'nde var olan güvenlik sorunlarını incelemekle birlikte çevresel ve küresel aktörlerin Karadeniz Bölgesi'ndeki varlıkları ve bölgedeki hedefleri incelenmektedir. Kırım ve Karabağ sorunu başta olmak üzere boğazların rolü ve bu roller üzerinde devletlerin menfaatlerine değinilmektedir. Sadece bölge ülkeleri değil bölgede var olan bölge dışı aktörlerin de Karadeniz'deki durumları incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise çalışma boyunca incelemiş olduğumuz soğuk savaş sonrası Karadeniz'deki var olan durum karşında geliştirilen işbirliği oluşumları ve politikalar üzerinde durulmuştur. Karadeniz'deki güvenlik ihtiyacına değindiğimiz bu bölümde, işbirliği için kurulmuş oluşumlar incelenmektedir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise Türkiye'nin Karadeniz'deki çatışma alanları ve sorunlardaki rolüne değinilmiştir. Karadeniz'deki durumun genel değerlendirmesi yapılmış ve var olan sorunlar üzerinden devletlerin günümüzdeki durumu analiz edilerek çalışma sonuçlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI OLUŞAN YENİ ULUSLARARASI SİSTEMDE KARADENİZ BÖLGESİ

Bu bölümde, soğuk savaş sonrası uluslararası sistemin yeni yapısının hangi düzlemde değişim-dönüşüm yaşadığının ortaya konulabilmesi için, uluslararası sistemdeki farklılaşma ve analiz birimi olarak özellikle Karadeniz Bölgesi üzerindeki etkileşim incelenmektedir.

1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönem ve Özellikleri

İki kutuplu olarak yaşanan soğuk savaşın ardından ortaya çıkan uluslararası sistemin yeni hali bazı düşünörlere göre, ABD liderliğindeki 21. yüzyıl uluslararası sisteminde tek kutuplu hale dönüşmüşken bazı düşünörlere göre ise yeni güç dengesi ABD, Rusya, Çin, Hindistan, AB ve Japonya arasında bölüşölmüştür. Böylece sistem çok kutuplu bir dünya düzenine doğru evrilmiştir. Her iki görüşün ileri sürdüğü savlara dayanılarak uluslararası ilişkilerin düzensizlik üzerinden ilerlediğini savunan ve daha çok uluslararası ilişkilerdeki çatışmayı açıklamayı amaçlayan teoriler arasında bulunan realizm ve globalizm yanında, uluslararası ilişkilerde işbirliği ve uzlaşma sürecini açıklayan liberalizm ve plüralizm (Arı, 2001, s.120-480) birlikte düşünöldüğünde soğuk savaş sonrası bu iki görüşü dengeleyecek bir içeriğe sahiptir.

Soğuk savaş sonrası uluslararası sistemi ortaya koyabilmek adına, ilk olarak sistemi tanımlamak gerekecektir. Uluslararası ilişkiler alanında sistem yaklaşımını temel alarak deneysel çalışmalar yapan Charles A. Mc. Celland'a göre "sistem", kendilerini dış çevreden ayıran ve belirlenebilen sınırlar içinde etkileşmekte olan bir bütündür (Aktaran Kaplan, 2005, s.17). Diğer yandan Richard N. Rosecrance uluslararası sistemi; bozucu girdilerden, düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel kısıtlayıcılardan meydana gelen bir yapı olarak tanımlamaktadır (Aktaran Holtsi, 1983, s.126).

Soğuk savaş döneminde karşılaşılan iki kutuplu sisteme yönelik olarak “gevşek iki kutuplu” ve “sıkı iki kutuplu” olarak ikili bir ayrıma gidilmiştir. Buna göre gevşek iki kutuplu sistemin en önemli özelliği, devletlerin iki blok çevresinde yoğunlaşmış olmasıdır. Fakat burada bloklara katılmayan ve tarafsız politika izleyebilen devletler de vardır. Bu sistemde güç dengesi sisteminden farklı olarak “dengeleyicilik” rolü yerine “arabuluculuk” rolü vardır. Arabuluculuk, bağlantısız devletler ya da evrensel örgütler tarafından yapılmaktadır (Aktaran Arı, 2002, s.86). Sıkı iki kutuplu sistem, gevşek iki kutuplu sisteme pek çok yönüyle benzemektedir. Farklılıkları ise aktör sayısının daha az olması ve bütün aktörlerin, blokların birine üye ya da taraftar olmasıdır. Bu şekildeki sistemlerde bloksuz aktörler ve evrensel aktörler yoktur ya da yok sayılmaktadır. Bununla birlikte, ülkeleri olmadığı için sıkı iki kutuplu sistemde evrensel örgütlerin rolü, belli ölçüde işlevsiz kalmaktadır. Bu tür bir sistemin oluşması durumunda, aşırı gerilim havası oluşabilecektir (Aktaran Arı, 2002, s.87).

İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen 20. yüzyıldaki uluslararası sistemde, devletin dışında başka siyasal aktörler de uluslararası politikaya katılmış, nükleer silahlar gündeme gelmiş, bağlantısızlar hareketleri gelişmiştir. Buna ek olarak, ideolojik çatışmalar uluslararası ilişkilerde ağırlık kazanmıştır. Soğuk savaş dönemi, SSCB ve ABD tarafından ideolojik olarak bölünmüş dünya coğrafyasında kurulan iki kutuplu bir denge olarak görülebilir. Savaş sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu sistemde her iki blok, aralarındaki mücadeleye ideolojik bir çatışma adını vermeye çalışmışlardır. ABD, özgür dünya olarak adlandırılan Batı Bloku'nun savunmasını üstlenirken SSCB daha çok üçüncü dünya ülkelerinin emperyalist devletlere karşı yürüttükleri bağımsızlık mücadelesinden yararlanarak kendi ideolojisini ve dolayısıyla siyasal ve ekonomik etkisini yaymaya çalışmıştır. 1945 ile 1960 yılları arasında her iki blok arasında yaşanan gerilimler, bu dönemin, “sıkı iki kutuplu” olarak adlandırılmasına neden olmuştur. 1960'ların ortalarından başlayarak uluslararası sistemde bloklar arası göreceli bir yumuşama dönemine girilmiş ve yumuşayan bloklar arası ilişkiler 1990'a kadar devam etmiştir. Bu dönemi, “gevşek iki kutuplu dönem” olarak adlandırmak mümkündür.

Yaklaşık yetmiş yıl sürse de 1990'ların başında diğer uydu ülkeleri karşısında model olma özelliğini kaybeden Sovyetler Birliği'nde başlayan ve bağlı olarak da uydu ülkelerini de etkileyen çözülme ve değişimler, yeni bir dünya düzeninin oluşmasına yönelik hareketi başlatmıştır. Bu dönem sonrasında ABD, askeri ve siyasi açıdan tek süper güç olarak kalmıştır. Her ne kadar ABD, askeri ve siyasi açıdan süper güç olarak tek başına kalsa da soğuk savaş sonrası dünya sistemini tek kutuplu olarak adlandırmak mümkün görünmemektedir (Sönmezoğlu, 2006, s.467).

1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Aktörlerdeki Değişim

Uluslararası ilişkilerin temel aktörü konumundaki devletlerin sayısı, soğuk savaş ve sonrası dönemde hızlanarak daha çok artmıştır. Diğer yandan Hükümetlerarası Uluslararası Örgütler (IGO) ve özellikle de Hükümetler-dışı Uluslararası Örgütler (NGO), 20. yüzyılda oldukça hızlı bir gelişim süreci izlemişlerdir. Örneğin 1909 yılında 37 uluslararası örgüt ve 176 hükümet dışı uluslararası örgüt varken bu sayı sırasıyla; 1964 yılında 179 ve 1470, 1993 yılında 272 ve 4830 ve 1999/2000 yılında da 251 ve 6076 rakamlarına ulaşmıştır (Aktaran Sönmezoğlu, 2006, s.464). Halen statüleri itibariyle hükümetlerarası (international, inter-governmental organization) ve hükümetlerdışı (international non-governmental organization) olarak ikiye ayrılan uluslararası örgütlerin sayısı ile ilgili Uluslararası Örgütler Yıllığı'nın 2018 kataloğuna göre; günümüzde insan hakları, güvenlik, kalkınma, ticaret, çevre vb. birçok farklı alanda faaliyet gösteren 75.000'in üzerinde uluslararası örgüt yer almaktadır. Bu sayıya her yıl ortalama 1,200 adet yeni örgüt eklenmektedir (www.uia.org) Uluslararası politika alanının temel aktörü olarak konumlarını korumakla birlikte, devletlerin yanında uluslararası örgütler hızla çoğalmaktadır.

Karadeniz Bölgesi de, devletler dışında dünyada uluslararası örgütlerin çok fazla ilgi duyduğu bir bölge konumundadır. Çünkü bu bölge, önceki yapısı itibarıyla bir çatışma ve birleşme eğilimini birlikte göstermektedir. Örneğin Azeri-Ermeni çatışması, Abhazların ve Osetlerin Gürcistan yönetimine karşı ayaklanmaları, Rusya'daki Tatar ve Çeçenlerin özerklik talepleri, Ukrayna'nın Rusya ile olan Kırım sorunu, Moldova'daki Rus azınlık ile yönetim arasındaki

anlaşmazlık yanında bir bütünleşme ve başat enerji olmak üzere, çeşitli kaynakları paylaşma bölgesi olarak da kendini göstermektedir.

Soğuk savaş sonrası gelişmeler, bölgeselciliğin önemini artırmış ve bir bölgenin kendi içindeki bölgelerine ait işbirliğini desteklemiş, yerel otoriteleri, sivil toplum örgütlerini, özel sektörü ve devlet içindeki aktörleri ortaya çıkarmıştır. Karadeniz'e yakın geniş bir coğrafya olan Avrasya kıtası, hem bölgesel hem de siyasi olarak yeniden anlam kazanmaya başlamıştır. Örneğin Avrasya bölgesi, soğuk savaş sonrası dönemde sınırları belli olmayan yerleri ve adeta birbirine karışmış haldeki millet kavramlarını içeren birçok değişik yapıyla çok sayıda coğrafi bölgeye ayrılmıştır. Bazı eski, tarihi olan bölgeler ve onun alt bölgeleri tekrar canlandırılmış, yeni bölgeler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Baltık Denizi, Merkezi Avrupa, Güneydoğu Avrupa, Merkezi Asya ve Karadeniz Bölgesi sayılabilir.

Özellikle iki kutuptan sıyrılmış bir dünyada bölgelerin çoğalması, bölgesel siyasi gündemin ve bölgesel güvenlik birimlerinin güç kazanması birbirlerini destekler bir şekilde olmaktadır. Uluslararası güvenlik, soğuk savaşın bitişi ile birlikte bölgesel düzeyde yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır. Artık ideolojik olarak sınırlandırılmayan ve iki kutuplu çekişmeler tarafından gizlenmeyen birçok eski düşmanlıklar da su yüzüne çıkmıştır. Soğuk savaş sonrası dönemde yaşanan bölgesel düzeydeki güvenlik boşlukları; organize suçlar, kanun dışı göçler, insan, uyuşturucu madde ve silah kaçakçılığı ile kara para gibi yeni güvenlik tehditlerinin yayılmasında etkin bir rol oynamıştır. Başta terörizm ve diğer yeni güvenlik tehditleriyle mücadele etmenin ve onları önlemenin sadece küresel strateji ile ilgili değil, aynı zamanda ve genellikle ilk sırada olan ortak bölgesel çaba ile mümkün olabileceği görülmüştür.

Neticede Karadeniz Bölgesi de, açıklanan sebepler gereğince istikrarsızlık kaynağı ve çatışma sebebi olabilecek tüm sorunların çözümü için bölgesel iş birliği adına seçilen en önemli alanlardan biridir. Bu çalışmada, Karadeniz Bölgesi'nde, uluslararası ilişkilerde güvenlik ve işbirliği adına geliştirilen politik çabalar incelenecektir.

1.3. Karadeniz Bölgesi ve Etki Alanı İncelemesi

Bölge kavramı ilk adımda coğrafi ve dolayısıyla sınırları belli fiziki bir alanı işaret etmektedir. Ancak sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel benzeşimler üzerinden çok çeşitli bölge tanımlamaları yapılabilmektedir. Ancak herhangi bir coğrafi alanı bölge yapan, onu oluşturan bölümlerin birbirlerine bağlı olmaları ve ortak kimlik anlayışıdır (Mansfield ve Milner, 1997, s.3). Aynı zamanda” bölge” kavramını güvenlik yoğunluğu ile politik ve askeri etkileşimin belirlediğini savunanlar da bulunmaktadır. Örneğin Barry Buzan bu tür bölgeleri şu şekilde tanımlamaktadır: “Ulusal güvenlikleri birbirinden ayrı olarak düşünölemeyecek, asıl güvenlik sorunları birbirine yeterli sıklıkta bağlı olan devlettir” (Aktaran Harders ve Legrenzi, 2008, s.91).

Bölgedeki büyük güçler arasında rekabetin sahnesi olarak Karadeniz; Roma, Bizans, Altın Orda, Osmanlı ve Rus imparatorluklarının güçlü oldukları dönemlerde, üzerinde hâkimiyet kurulmaya çalışılan bir bölge olmuştur. Karadeniz’e hâkim olmaya çalışan güçler, bölgeyi diğer güçlerden izole etme ve dış dünyaya kapatma eğilimi göstermiştir. Bu çabalar, Karadeniz’i bir iç deniz haline getirinceye dek sürmüştür.

Mevcut jeopolitik teorilere göre Karadeniz, uluslararası güvenlik açısından önemli bir bölge konumundadır. Zira Mackinder’in “kara hâkimiyet teorisi”ne göre, “merkez” bölgesine en kolay ulaşımı sağlayacak konumda olan Karadeniz, Spykman’ın “kenar kuşak teorisi”ne göre de Avrupa’ya, Ortadoğu ve Asya’ya bağlamaktadır. Mahan’ın “deniz hâkimiyet teorisi”ne göre ise, Karadeniz’e hâkim olan güç, bölgeyi kontrol edecek coğrafi konuma sahip olur. Schaklian’ın “hava hâkimiyet teorisi”ne göre de Karadeniz, merkez bölgesine ve dünya adasına hâkim olacak bir coğrafi konumdadır (Harp Akademileri, 1995, s.2). Huntington’ın “uygarlıklar çatışması” tezinde savunduğu biçimiyle kültür ve uygarlığın, insanlar ve ölkeler arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli faktör olduğu düşünölmese dahi Müslöman dünyası ile Ortodoks dünyasını birbirinden ayıran çizginin Karadeniz’den geçtiğı ve bu bağlamda jeostratejik ve jeoköltürel açıdan bir fay hattı oluşturduğı söylenebilir. Mackinder’in jeopolitik kalpgâhında

merkezi bir yerde bulunan Karadeniz, birçok etnik ve siyasal sorunlarıyla birlikte Avrupa tarihinin biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Diğer taraftan “coğrafi süreklilik” Karadeniz Bölgesi'nin en temel tanımıdır. Kıyıdaş ülkeler için Karadeniz, bir kapalı deniz statüsündedir. Karadeniz, birden fazla devlet tarafından çevrelendiği ve açık denizlere dar bir geçitle bağlandığı için uluslararası deniz hukukuna göre yarı kapalı deniz statüsündedir. Karadeniz sadece su alanı olarak düşünüldüğünde, Azak Denizi ile birlikte yaklaşık 436.400 km²'lik bir alanı kaplayan su alanıdır. Buna rağmen Karadeniz Bölgesi'nin en önemli coğrafi niteliği Akdeniz, Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu gibi birçok komşu alana büyük ölçüde açılmasıdır.

Rusya'nın kuzeyinde ve doğusunda diğer denizlerle bağlantısı olsa da sıcak denizlere ulaşabildiği ve yıl boyunca aktif olarak kullanabildiği yegâne deniz yolu Karadeniz'den geçmektedir. Aynı şekilde Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan açık denizlere ancak Karadeniz aracılığıyla ulaşabilmektedir (İsmayılov ve Kaya, 2014, s. 6). Karadeniz'in toplam kıyı şeridi uzunluğu 4125 km'dir. Türkiye'nin Karadeniz'deki kıyı şeridinin uzunluğu 1450 km'dir. Bu uzunluk, Türkiye'nin sahip olduğu toplam kıyı şeridinin (7200 km) yaklaşık %20'sine karşılık gelmektedir (The World Bank, 2017). Türkiye'den sonra en uzun kıyı şeridi 1330 kilometre ile Ukrayna'nındır. Türkiye ve Ukrayna'nın her biri, kalan dört ülkenin toplamından daha fazla kıyı uzunluğuna sahiptir. Diğer dört ülkenin kıyı uzunlukları şöyledir; Rusya 410 km, Bulgaristan 380 km, Gürcistan 315 km ve Romanya 240 km (Jaoshvili, 2002, s. 16).

Kültürel olarak bakıldığında Romenler, Türkler, Gürcüler ve diğerleri için ortak bir Karadeniz kimliğinden söz etmek mümkün görünmemektedir (King, 2008, s. 5). Ayrıca 20. yüzyıla kadar Karadeniz'deki hâkimiyet; güney kıyılarının her zaman Osmanlı'da olduğu, kuzey ve batıda ise giderek Rus etkinliğinin arttığı yönünde şekillenmiştir. Bu süreçte, Osmanlı-Rus ekseninde Karadeniz çevresinde bütünlük bulunmamaktadır. Aksine iki imparatorluk, tarihi rekabet ve din ayrımı ile tarih boyunca neredeyse hiçbir zaman bir araya gelmemiş, Karadeniz, aralarındaki sınırı teşkil etmiştir. Bu ayrışma 20. yüzyılda da devam

etmiştir. Dünya savaşları süresince ve sonrasında kurulan iki kutuplu dünya düzeninde Karadeniz, sınır niteliğini sürdürmüştür.

King'e göre, çevresel ölçütlere bakıldığında Karadeniz Bölgesi, merkez Avrupa'dan, Kazakistan'ın Ural dağlarına uzanabilmektedir. Karadeniz'e ulaşan nehirler ise 22 ayrı ülkeden doğmakta veya geçmektedir ki, bu ülkeleri kapsayan alan neredeyse Kuzey Avrupa'dan Merkez Asya'ya ulaşmaktadır. Bölge, eğer sadece Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler ile tanımlanacak olursa sadece altı ülkeyi içeren daha küçük bir bölge olacaktır (2008, s. 6). Karadeniz, havza olarak düşünüldüğünde, Main-Tuna Kanalı ile Kuzey Denizi'ne, Dinyeper ve Dinyester Nehirleri ile Baltık içlerine kadar uzanmaktadır. Karadeniz Havzası; Don ve Volga Nehirlerinin birleştirilmesi ile Hazar Denizi'ne kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda Karadeniz; Romanya, Bulgaristan, Moldova, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan için tek denize açılış kapısı iken Dinyeper ve Dinyester Nehirleri, Belarus, Moldova ve Polonya'nın Karadeniz'e ulaşımını sağlamakta Ren-Main-Tuna Nehirlerinin birleştirilmesi Hollanda, Almanya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan ve Sırbistan'ın Karadeniz'e ulaşımına olanak vermektedir (Duran, 2001, s.38).

Karadeniz Bölgesi, siyasi olarak ele alındığında ise kıyıdaş ülkelerle birlikte Arnavutluk, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Yunanistan, Makedonya, Moldova, Sırbistan ve Karadağ gibi bölgedeki siyasi gelişmelerden etkilenen ülkeleri de kapsamaktadır (Eker, 2014, s. 129-130). Dolayısıyla Karadeniz, Kuzey ve Doğu Avrupa ülkelerinin güneyle, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin Avrupa ile bağlantı noktasında yer almaktadır. Bu özelliği Karadeniz Bölgesi'ni, ifade ettiği ve etkilediği alan itibariyle Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin ötesine taşımaktadır. 12 üyesi bulunan KEİ'nin Karadeniz'e kıyısı bulunmayan altı üyeye sahip olması da aynı gerçekliğe işaret etmektedir. "Karadeniz Bölgesi" tanımlaması yalnızca coğrafi olarak değil, daha çok siyasi, ekonomik, kültürel ve güvenlik unsurları da gözetilerek yapılmaktadır (Hatto ve Tomescu, 2008, s. 1).

Soğuk savaş yılları boyunca NATO üyesi Türkiye ile Varşova Paktı üyeleri SSCB, Romanya ve Bulgaristan, Karadeniz kıyılarının tamamına egemen olmuştur. Karadeniz'in batı kıyısında yer alan Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye

katılımı ile AB'nin doğu sınırı Karadeniz olarak güncellenmiştir. Yine iki ülkenin NATO ittifakına katılmasıyla NATO, Karadeniz'de Türkiye ile birlikte üç müttefike sahip olarak etki alanını kayda değer lde genişletmiştir. AB ve NATO'nun doğuya genişleme siyaseti Karadeniz'in önemini artırmıştır. Uluslararası rgtlerden NATO, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma rgt (GUAM) ve KEİ'nn bölgede aktif olduğu görülmektedir (Bozkurt, 2011, s.2).

İKİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ GÜVENLİK SORUN ALANLARI İLE ÇEVRESEL VE KÜRESEL AKTÖRLERİN BU BÖLGEDEKİ HEDEFLERİ

Karadeniz'de RF'nin; askeri varlığını güçlendirmesi, Gürcistan krizi, Güney Osetya ve Abhazya'da asker konuşlandırması ve son olarak Kırım'ı ilhakı, Karadeniz'deki istikrar ortamını olumsuz yönde etkileyerek Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin RF'ye yönelik tehdit algısında değişikliklere sebep olmuş, NATO'nun öteden beri var olan Karadeniz'de daimî olarak konuşlanma arzusunun artmasına yol açmıştır. Ayrıca 24 Kasım 2015 tarihinde RF savaş uçağının düşürülmesini müteakip, RF ile Türkiye arasındaki ilişkiler bozulmuş ve mevcut iş birliği mekanizmaları askıya alınmıştır. Bu husus, kıyıdaşların güvenlik endişeleri ile birleşmesi neticesinde, Karadeniz'e ilişkin taleplerin ön plana çıkmasına sebep olmuştur (Çomak ve Şeker, 2017, s.445).

Bu bölümde, Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan veya bu bölgeye ilgi duyan tüm uluslararası aktörlerin hedefleri ve beklentileri ortaya konularak Karadeniz'in neden bir güvenlik ve işbirliği politikasına ihtiyaç duyduğu açıklanacaktır.

2.1. Karadeniz'in Soğuk Savaş Sonrası Önemini Artıran Özellikleri

Dünyada, siyaset ve çekişmelerin merkezi konumunda olan çeşitli ekonomik ve coğrafi merkezler bulunmaktadır. Bu alanlara genelde, birincil dünya siyasetinin şekillendiği bölgeler denilmektedir. Karadeniz Bölgesi, genellikle birincil siyaset alanı sayılmadığı halde her geçen gün artan önemini ortaya koyan özellikleri ile incelendiğinde (Asmus, Forbrig ve Dimitrov, 2004, s. 17-19);

- a. Bölgenin Avrupa, Avrasya ve Ortadoğu bölgelerinin merkezinde yer alması ve stratejik çalışmalarda genellikle ana bölgelerin tek başına ele alınması,
- b. Sovyetler Birliği'nin dağılışımdan sonra siyasi gayretlerin, büyük ölçüde; bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin Avrupa'yla

bütünleşmesine, Balkanlardaki çatışmalara ve Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesine harcanması,

- c. Bölge ülkelerinin kendi problemleri ve hatta çatışma ortamlarının varlığında Batı ile ilişki kurma gayretlerinin azlığı ve
- d. Bazıları için Avrupa'nın "Batı Avrupa" ile eş değer görülmesi ve çoğunluk için Batı tarihinde Karadeniz medeniyetlerinin ve Güney Kafkasların her zaman uzak diyarlar, az bilinen ve daha az önemsenen yerler olarak nitelendirilmesi

gibi faktörler sebebiyle ön plana çıkmaktadır.

Karadeniz Bölgesi, yoğun çekişmelerin odağında olan tartışmalı bir alandır. Bu husus; bölgenin hızla değişen dinamikleri, karmaşık gerçekleri, bölge dışı güçlerin çıkarları ve bölgenin, dünyanın geri kalanıyla ilişkilerinin bir yansımasıdır. Bölgenin kuzeyi güneye ve doğuyu batıya bağlayan stratejik konumunun yanı sıra önemli petrol, doğalgaz, taşımacılık ve ticaret rotalarının üzerinde yer alması önemini giderek artırmaktadır (Triantaphyllou ve Aydın, 2010, s.19). Petrol ve doğalgaz taşıma pratiğinde kayda değer rol oynayan Karadeniz'in, enerji üretim payı içinse aynı tespiti yapmak mümkün değildir. Karadeniz'de açık deniz petrol ve doğalgaz üretimi yok denecek kadar azdır.

Karadeniz Bölgesi'nin çoğunlukla birlikte anıldığı ve dünya siyasetini doğrudan etkileyebilecek konumda bulunan ve onun bir nevi uzantısı olduğu Avrasya, dünya nüfusunun ve dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir (Brzezinski, 1997, s. 52). Karadeniz Bölgesi, Hazar havzasındaki enerji kaynaklarına komşudur ve Avrupa'nın bu kaynaklara ilgisi gün geçtikçe artmaktadır. Hazar havzasının Karadeniz Bölgesi'ne en yakın noktasında Azerbaycan yer almaktadır. Bu durum, Karadeniz Bölgesi'nin özellikle Azerbaycan ile birlikte değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Azerbaycan, Hazar havzasında geniş doğalgaz ve petrol rezervlerine sahiptir. Azerbaycan'ın doğal kaynaklarını Avrupa'ya ulaştırabileceği ideal yol, Karadeniz Bölgesi'nden geçmektedir. Avrupa'nın, Rusya'ya olan bağımlılığı azaltılmaya çalışılmaktadır. Özellikle alternatif boru hatlarıyla Karadeniz ve Hazar'da bulunan doğal kaynakların Rusya ve İran'ın kontrolünde olmadan doğrudan Avrupa'ya ulaştırılması hedeflenmektedir. Karadeniz Bölgesini AB bölgesi için stratejik kılan

en önemli unsur, enerjidir. AB, enerji ihtiyacının yarısından fazlasını ithalatla karşılamaktadır. AB'nin doğalgaz ve petrol ithalat oranınının 2030 yılında %70'e, petrol ürünlerinde %90'a yükseleceği öngörülmektedir (Güneş, 2016, s. 8). Bazı birlik üyesi ülkeler için enerjide dışa bağımlılık oranı %90'ın üzerindedir. AB'nin enerji ihtiyacının en büyük tedarikçisi ise Rusya'dır. Rusya, AB'nin doğalgaz ihtiyacının %39, katı yakıt ihtiyacının ise %29'unu karşılamaktadır.

Bulgaristan ve Romanya, AB ve NATO üyesidir. Ukrayna, Gürcistan ve Moldova ise Rusya'nın baskısından sıyrılma ve ulusal birlik mücadelesi vermektedir. Bu mücadele ve gerginlikler, bölgeyi potansiyel bir çatışmanın merkezi olmaya doğru götürebilecek yapıdadır. Çünkü Karadeniz, çok farklı menfaat çatışmalarına açık olmakla birlikte tarihsel bağlamda, daha önce uzlaşma ile halledilebilecek birçok sorunu da ne yazık ki pek çözemeyen bir bölge olarak öne çıkmaktadır.

2.2. Karadeniz Bölgesi'ndeki Çatışma ve Mücadele Alanları

Günümüz için Karadeniz Bölgesi, yalnızca kıyıdaş ülkeler veya geniş anlamda Doğu Avrupa'dan Hazar Denizi'ne kadar uzanan bölge olarak ele alındığında bölgedeki tüm devletlerin, geçmişte Rus ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altında ve bu iki imparatorluğun parçası olarak var oldukları görülmektedir. Osmanlı ve Rus imparatorlukları yıkılınca bölgeden çekilen Türkiye karşısında 20. yüzyılda bölge devletlerinin çoğu, Sovyetler Birliği'nin bir parçasıydı veya komünist devlet rejimi ile yönetilmişti. Ancak yetmiş yıl süren bu dönem sonrasında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından günümüze kadar bölge ülkelerinin stratejilerinde ve çatışmaya dönüşen sorun alanlarında, bu tarihsel kökenin etkilerini görmek mümkündür (Minchev, 2006, s. 18).

Karadeniz Bölgesi'ndeki en önemli çatışma ve bölgesel sorunlar; Rusya-Ukrayna arasındaki Kırım sorunu, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu, Rusya-Gürcistan arasındaki Güney Osetya ve Abhazya sorunu ve Rusya-Moldova arasındaki Transdinyester sorunudur.

2.2.1. Kırım Sorun Alanı

1954 yılında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanan Kırım, Ukrayna'nın 1991'de bağımsız olması sonucu Rusya'nın; Kırım Yarımadası ve Sivastopol askeri üssü ile birlikte Karadeniz'deki üstünlüğünü kaybetmesine neden olmuştur. Kırım'ın önemi güncel nüfus yapısından da kaynaklanmaktadır. Kırım'ın nüfusu 2 milyon iken bu nüfusun yaklaşık %60'ı Rus, %25'i Ukraynalı, %13'ü deTatar'dır (Keskin, 2015, s. 54).

Kırım üzerinden yaşanan Rusya ile Ukrayna arasındaki kriz, AB ile Ukrayna arasında imzalanacak bir anlaşma sebebiyle başlamıştır. AB ile ortaklık anlaşması imzalanmasının ardından Rus nüfusun yoğunlukta olduğu Doğu Ukrayna ve Kırım'da çatışmalar tırmanmıştır. Şubat 2014'te Rusya, etnik Rusları koruma gerekçesiyle Kırım'ı işgal etmiştir. Sonuç olarak Kırım parlamentosu, Ukrayna'dan ayrılma kararı alarak tek taraflı bağımsızlık ilan edip referandum ile Rusya'ya katılmayı onaylamıştır. Rusya, Kırım'ı ilhakıyla Karadeniz'de iddia ettiği münhasır ekonomik alanını genişletmiş ve Kırım çevresinde keşfedilen enerji kaynaklarını da denetimine almıştır. Kırım krizi ile birlikte AB'nin, Rusya'ya alternatif enerji kaynağı ve kaynak çeşitlendirme eğilimi güçlenmiştir (İsmayılov ve Kaya, 2014, s. 3).

2.2.2. Azerbaycan-Ermenistan Dağlık Karabağ Sorun Alanı

Azerbaycan sınırları içerisinde yer alan bu bölge, Ermenilerin kendilerini çoğunluk olarak ilan ettikleri yerdir. Ermenilerin desteği ile 1988 yılında SSCB, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılma talebini reddetmiştir. Buna karşılık Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın kendilerine bağlanmasını talep etmiş, 1989 yılı sonunda bölgenin Ermenistan ile birleştiği ilan edilmiştir. Ancak bu karar, Azerbaycan Yüksek Sovyeti veya Sovyetler Birliği tarafından tanınmamıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanından sonra Dağlık Karabağ'ın özerkliği kaldırılmış ve doğrudan Azerbaycan'a bağlanmıştır. Buna karşılık Dağlık Karabağ tarafından gerçekleştirilen referandum ile bağımsızlık kararı alınmıştır. 1990 yılında başlayan çatışmalar, 1992 yılında savaşa dönüşmüş, Ermenistan; Dağlık Karabağ ve çevresini işgal etmiştir. İşgal sürecinde gerçekleşen Hocalı katliamında yüzlerce Azeri'nin katledilmesi infiale sebep olmuştur. Ermenistan

ordusu tarafından Azerbaycan sınırları içerisindeki toprakların %20'si işgal edilmiş, bölgedeki 1 milyona yakın Azeri, mülteci konumuna düşmüştür. Çatışmalar 1994 yılında Moskova'da imzalanan ateşkes ile sonlanmıştır (Tüysüzoğlu, 2012, s. 132-133). Dağlık Karabağ sorunu, Ermenistan-Türkiye ilişkilerinde de belirleyici konumdadır. Ermenistan'ın Batı'ya bağlanabileceği Türkiye sınır kapıları, 1993 yılından beri Türkiye tarafından tek taraflı olarak kapatılmıştır.

2.2.3. Güney Osetya ve Abhazya Sorun Alanı

Daha önceleri özerk bölge olan ve 2006'da referandumla ilan ettiği bağımsızlığı hiçbir ülke tarafından tanınmayan Güney Osetya, Gürcistan yönetiminden ayrılmıştır. Gürcü yönetimi 17 Nisan 2008'de Güney Osetya'ya verdiği destekten dolayı Rusya'ya uyarı notası göndermiş, 29 Nisan 2008'de sınıra 1500 takviye asker yollamış, 28 Mayıs 2008'de ise gerekirse Rusya ile savaşa hazır olduğunu ilan etmiştir. 8 Ağustos 2008 tarihinde Gürcü ordusu, kaybolan kontrolü yeniden sağlamak için Güney Osetya topraklarına girmiş, Rusya ise çok sert bir karşılıkla Gürcistan'a karşı müdahalede bulunmuştur. Rusya, daha da ileri giderek bölgedeki Rus halkının korunması ve Rus Barış Gücü askerlerine saldırılmış olması gerekçesi ile Gürcistan'ı işgal etmeye başlamıştır. Savaşın ardından Güney Osetya ve Abhazya tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiş ve Rusya bu bağımsızlık ilanlarını tanımıştır. Rusya; Abhazya ve Güney Osetya ile askeri üs kurulması ve savaş ve barış dönemlerinde ortak askeri birlikler oluşturulması konusunda anlaşma imzalamıştır.

2.2.4. Transdinyester Sorun Alanı

Transdinyester, Moldova'nın içinden geçen Dinyester Nehri ile Ukrayna sınırı arasında kalan bölgenin ismidir. Sovyetler Birliği dağılırken Moldova'nın henüz bağımsızlığını ilan etmediği dönemde, 3 Eylül 1990'da Transdinyester Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Rus ve Ukrayna kökenli nüfusun daha çok olduğu Transdinyester Bölgesi, Rusya ile birleşilmesi gerektiğini savunmuştur. Bölgede 2006 yılında yapılan halk oylamasında halkın %97'si

bağımsızlıktan ve Rusya'ya katılmaktan yana oy kullanmıştır. Rusya-Ukrayna krizine benzer bir şekilde Rusya, Moldova'da mevcut askeri gücünü kullanarak bu bölgeyi kendine katmak istemektedir.

2.3. Karadeniz'in Güvenliğinde Boğazların Rolü

Karadeniz, kıyısı olan tüm ülkeler için kapalı bir deniz olmakla birlikte Türkiye için durum farklıdır. Çünkü Karadeniz'i diğer açık denizlere bağlayan boğazlar, Türkiye'nin denetimindedir. Çanakkale ve İstanbul Boğazları, Karadeniz'in bir Türk gölü haline geldiği dönemden itibaren "Türk Boğazları" olarak anılmaya başlamıştır (Tüysüzoğlu, 2012, s. 234). Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin, açık denizlere ulaşımında tek yol olması nedeniyle, Karadeniz'in deniz tarafı güvenliği tamamen boğazların durumuna bağlıdır. Karadeniz'e giriş-çıkış Türkiye'nin kontrolü altındaki boğazlardan yapılmaktadır ve dolayısıyla aslında Türkiye, Karadeniz'de güvenliği doğrudan kendisi sağlamaktadır (Erbaş, 2012, s. 148).

İstanbul ve Çanakkale Boğazları her açıdan özellikle stratejik/askeri ve ekonomik bakımdan uluslararası bir öneme sahiptir. Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin Akdeniz ve ötesine çıkışında ve aynı şekilde Karadeniz'e girişinde bağlantı, bu iki boğaz vasıtasıyla sağlanmaktadır. Boğazlar, kara ve deniz harekâtlarında coğrafi olarak sahip olduğu avantajlarla diğer ülkelerin askeri amaçlı geçişlerinde doğal bir engel niteliğindedir. Böylece Boğazlara hâkim olan devlet; Karadeniz, Ege Denizi, Anadolu ve Balkanlar üzerinde geniş bir savunma ve etki alanına sahip olabilecektir.

Türk Boğazlarının geçiş rejiminin tarihsel olarak geçtiği aşamalar, üç döneme ayrılmaktadır (Şener, 2014, s. 469);

- 1) Boğazlarda mutlak Türk egemenliği dönemi (Mutlak kapalılık dönemi, 1453–1809)
- 2) Boğazların ikili antlaşmalarla düzenlenmesi dönemi (Sözleşmecilik kapalılık dönemi, 1809–1841)
- 3) Boğazların çok taraflı antlaşmalarla düzenlenmesi dönemi (Sınırları belirli açıklık dönemi, 1841-günümüz)

Günümüzdeki boğazlardan geçiş rejimi, 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile yeniden düzenlenmiştir. 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montrö kentinde, İtalya hariç, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan bütün devletler bir araya geldiler. Bu ülkeler; Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Bulgaristan Yunanistan, Romanya, Rusya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti olarak belirlenmişti (Oran, 2001, s.235).

Karadeniz'in güvenliğini doğrudan belirleyen Montrö'nün ilkelerini, tekrar hatırlamak gerekir; 29 madde, dört ek ve bir protokolden oluşan Montrö Sözleşmesi'yle ticaret gemilerinin, savaş gemilerinin ve hava araçlarının Boğazlar bölgesinden (Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi, İstanbul Boğazı) geçiş rejimi, Türkiye'nin güvenliği dikkate alınarak yeniden düzenlendi. Yalnızca savaş ve barış zamanına ilişkin kurallar içeren Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nden farklı olarak, Montrö'de, Türkiye'nin kendisini "pek yakın savaş tehlikesi" tehdidi altında hissettiği zaman da göz önüne alındı (Akgün, 2003, s.60). İtalya, sözleşmeye 1938'de katıldı. Japonya ise 1951'de, San Fransisco Antlaşması'yla Montrö Sözleşmesi'nden çekildi.

Montrö Sözleşmesi, 20 yıllık bir süre için yapıldı (Pazarıcı, 1999, s. 380). Bu 20 yıllık süreden 2 yıl öncesinde taraflardan biri, bir ön bildirimde bulunduğu takdirde sözleşmenin 2 yıl sonra bütün taraflar için sona ermesi gerekiyordu. Bu durumda taraflar, yeni bir rejim saptamak üzere bir konferans toplayacaklardı. Öngörülen 20 yıllık süre 1956'da sona erdiği ve herhangi bir ön bildirim yapılmadığı için Montrö, o tarihten bugüne yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Ancak Montrö Sözleşmesi'nin bir bölümünün de değiştirilmesi mümkündür. Buna göre, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren her beş yılda taraflardan herhangi biri, bir ya da birkaç maddenin değiştirilmesini isteme hakkına sahiptir. Bu amaçla taraf devlet, her 5 yıllık sürenin bitiminden 3 ay önce bu isteğini ve ilgili değişiklik önerisini bildirecektir (Pazarıcı, 1999, s. 380).

Montrö Sözleşmesi'nin en önemli unsuru, savaş gemilerinin boğazlardan geçişi için Karadeniz'de kıyısı olan devletler ile diğerleri arasında net bir ayırım yapılmış olmasıdır. Barış zamanında Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler için Karadeniz'de bulundurulabilecek kuvvetlerin toplam tonajı, bu ülkeler için tek başına 30 bin ton, tüm ülkelerin toplamı için 45 bin ton ile sınırlandırılmıştır (T.C.

Dışışleri Bakanlığı, 2017). Ayrıca savaş gemileri Karadeniz’de en fazla 21 gün kalabileceklerdir. Savaş durumları için Türkiye’nin; “tarafsız”, “yakın savaş tehdidi altında” ve “savaşan taraf” olduğu durumlar için ayrı haklar tanımlanmıştır. Türkiye’nin tarafsız olduğu durumlarda, savaşan tarafların gemilerinin boğazlardan geçişi yasaklanmıştır. Türkiye’nin kendisini yakın savaş tehdidi altında hissettiği veya savaşan taraf olduğu zamanlar için boğazlardan savaş gemilerinin geçişi, Türkiye’nin takdirine bırakılmıştır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin kurduğu düzen ve Türkiye’nin srdrdğu denge politikası, soğuk savaş dönemi boyunca Türk Boğazlarının statüsünün yeniden tartışmaya açılmasına engel olmuştur.

Ancak 2008 yılında Rusya’nın Gürcistan’a müdahalesi, ardından 2014 yılında Rusya’nın Ukrayna ile yaşadığı kriz ve Kırım’ın Rusya tarafından ilhakı ile devam eden krizler, Türkiye’yi Karadeniz’deki güvenliğe ilişkin endişeye düşürmüş ve Karadeniz’de güvenlik sorunlarının mevcut olduğu ve yerleşik bir güvenlik sisteminin var olmadığı anlayışı gelişmiştir.

Ayrıca Montrö Antlaşması’na uygun olup olmadığı konusunda başka bir konu ise Trakya Yarımadası’nda Karadeniz ile Marmara Denizi arasına inşa edilmesi planlanan ve başta petrol yüklü tankerler olmak üzere ticari deniz trafiği için İstanbul Boğazı’na alternatif bir geçiş gzerghı oluşturacağı belirtilen kanalla ilgili tartışmalardır. Bu projenin uygunluğu konusunda Uluslararası Adalet Divanı avukatlarından Marcelo Kohen Türkiye’nin; boğazları tamamen kapatmasının mümkün olmadığını, ancak evre güvenliği gerekçesiyle tankerleri kanala yönlendirebileceğini belirtmektedir. Uluslararası Adalet Divanı avukatlarından Pierre-Marie Dupuy da benzer görüştedir. Boğazlarda geçiş serbestliğinin esas olduğunu vurgulayan Dupuy, geçiş serbestliği ile ekolojik güvenlik arasında bir denge sağlanmasını ve Türkiye’nin bu konuda uluslararası toplumu bilgilendirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmasını önermektedir (<http://www.haberturk.com/polemik/haber/629370-kanal-istanbul-montro-antlasmasina-aykiri-degil>).

ABD’nin, AB ve NATO üzerinden veya Romanya, Bulgaristan gibi kıyıdaş ülkeleri kullanarak Karadeniz’deki etki alanını artırma çabaları ve Ukrayna’ya yardım talepleri, Türkiye tarafından bugüne dek sürdürülen denge ortamının

bozulması riskini doğurmaktadır. Karadeniz’de askeri güç dengesinin bozulması ise en başta Türkiye’nin çıkarlarına ters düşecektir. Karadeniz’in mevcut dengelerinin ve statüsünün etkilenmesi ihtimalinin, Türkiye’nin mili güvenliğiyle doğrudan ilgili olduğu düşünülmektedir (Çeviköz, 2017).

2.4. Karadeniz Bölge Ülkelerinin Özellikleri ve Menfaatleri

Karadeniz Bölgesi’nin en büyük iki ülkesi Türkiye ve Rusya, bölgede başat güç olma çabası içindedir. Ancak Karadeniz’de yer alan tüm ülkelerin, kendilerine göre farklı politika ve menfaatleri bulunmaktadır. Bu sebeple ülkelerin birbirlerinden etkilenen beklentilerinin incelenmesi gerekir.

2.4.1. Rusya Federasyonu

Bölgedeki en önemli aktör olan RF, 17 milyon yüz bin km² yüzölçümü ve 150 milyona yakın nüfusu ile soğuk savaş döneminin en güçlü ülkelerinden biri iken, dağılan SSCB’nin devamı olarak gücünü tekrar kazanmaya çalışmaktadır. 410 kilometre boyunca Karadeniz’e kıyısı bulunan RF, 2008 yılında Gürcistan’a müdahale edip 2014 yılında Kırım’ı ilhak etmiş ve nihayetinde Ukrayna’yı sıkıştırarak Karadeniz’e tek başına sahip olmak konusunda önemli bir adım atmıştır. Özellikle ABD’nin tek kutuplu dünya anlayışına karşı çıkan ve çok kutuplu dünyayı hedefleyen Rusya, yaşamsal çıkar alanı olarak gördüğü Karadeniz başta olmak üzere “yakın çevre”sini denetimi altında tutmaya ve bölgedeki Batı etkisini sınırlamaya yönelik bir dış politika uygulamaktadır (Canar, 2012, s. 127).

Sovyetler döneminde, Rusya’nın Karadeniz filosunun ana üssü, Kırım’da idi. Rusya, Ukrayna bağımsızlığını ilan ettikten sonra, bu filonun kendisine ait olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla Ukrayna’nın Rusya ile yaşadığı sorunlardan biri de Karadeniz filosunun paylaşımıdır (Bilener, 2007, s.120). 1991’de ortaya çıkan sorun 1997’de imzalanan anlaşma ile çözülmeye çalışılmıştır. 1997’de imzalanan anlaşma ile Rusya ve Ukrayna, Karadeniz filosunun bölünmesi ve Rus Karadeniz filosunun Ukrayna topraklarında konuşlanması konusunda uzlaşmaya varmıştır (Olçar, 2007, s.234). 31 Mayıs 1997’de Rusya ile Ukrayna arasında imzalanan Dostluk, İş birliği ve Ortaklık Antlaşması’yla, her iki ülke birbirlerinin

toprak bütünlüğüne saygı gösterdiklerini ve aralarındaki sınırların bozulmazlığını, tarafların karşılıklı ilişkilerinde güç kullanmama ve güç tehdidinde bulunmama prensiplerini onaylamaktadır.

2.4.2.Türkiye

1450 kilometre ile Karadeniz'e en fazla kıyısıyla 80 milyon nüfusa sahip olan Türkiye ise RF karşısında Karadeniz Bölgesi'nde kendi çapında aktif bir politika izlemeye çalışmaktadır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti (T.C.), kurulduğu dönemden beri Karadeniz havzasında Batı ve Rusya arasında yaşanan rekabetin tarafı haline gelmemeye özen göstermiştir. Türkiye, bölge ülkesi olarak diğer ülkelerin hakkını göz ardı etmeden, dengeli ve işbirliğine yönelik bölge siyaseti uygulamaya çalışmaktadır. Karadeniz'de, NATO'nun baskısıyla RF'nin içinde yer almadığı yeni bir bölgesel güvenlik yapısı teşkilinin pratikte etkin olamayacağı ve böyle bir durumun Rusya'nın bölge ülkelerine yönelik saldırgan tutumunu daha da keskin bir hale getirebileceği değerlendirildiğinden Türkiye, bölgesel sahiplik ilkesi temelinde, Karadeniz'de SNF'ler (Standing Naval Force-Daimi Deniz Görev Grubu) haricinde başka bir kuvvet bulundurulmasına karşı çıkmakta, buna izin verildiği takdirde hem Karadeniz'in barış denizi olarak kalmasının güçleşeceği hem de Montrö Sözleşmesi'nin aşındırılmasına yol açabileceği endişesi taşımaktadır (Çomak ve Şeker, 2017, s.447).

Türkiye'nin, diğer ülkelerden farklı olarak Karadeniz Bölgesi'nde tarihsel olarak nasıl bir süreci yaşadığını belirlemek bu bölgeye karşı olması gereken haklı beklentilerini anlamaya yardımcı olacaktır. Dolayısıyla öncelikli olarak Türkiye'nin Rusya karşısında, Karadeniz bölgesindeki çekişmesine ilişkin tarihsel gelişmenin incelenmesi faydalı olacaktır.

2.4.2.1. 20. Yüzyıla Kadar Karadeniz'de Osmanlı-Rus Mücadelesi

İstanbul'u aldıktan sonra Karadeniz Bölgesi'ne doğru genişleyen Osmanlılar karşısında Ortodoks Hristiyan olan Ruslar, Moskova'nın "Üçüncü Roma" olduğunu ve İstanbul'dan Roma'ya kadar uzanan toprakları bir gün elde edeceklerini düşünüyorlardı. Bu sebeple Ortodoksların koruyuculuğuna soyunan

Rus arlığı, tarih boyunca güneye yayılmak ve Karadeniz'den sonra Akdeniz'e de hâkim olmak istemiştir (Derviş ve Devrisheva, 2015, s. 351-353).

15. yüzyıla kadar Roma İmparatorluğu ve Altın Orda İmparatorluğu farklı dönemlerde Karadeniz'e hâkim olmuştur. 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın müsaadesiyle Venedik, Fransa, İngiltere ve Hollanda Karadeniz'de ticaret yapma imtiyazına sahip olmuştur (Tellioğlu, 2015, s. 196). Bu dönemde, Rusya'ya Karadeniz'de ticari amaçla dahi gemi bulundurma hakkı verilmemiştir. Rus arı I. Petro, bu durumu değiştirmeye yönelik önemli adımlar atmıştır. O döneme kadar Karadeniz'in tek hâkimi olan Osmanlı, özellikle 17. yüzyıldan sonra Karadeniz'deki üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Karadeniz Bölgesi'nin, Rus dış politikasında tarihsel olarak "sıcak denizlere inme" politikasında bir çıkış yolu olarak görülmesi 18. yüzyılın başından beri süregelmektedir (Erbaş, 2012, s. 129).

Rusya, Karadeniz'e yönelik ilk adımını 1676-1681 Osmanlı-Rus Savaşı ile atmıştır. Rus arı I. Aleksey'in güneye açılma stratejisi ile Rusya, bugünkü Ukrayna'nın orta bölgesinde yer alan ehrin (igirin) bölgesine 1676 yılında hâkim olmuştur. 1678 yılında Osmanlı ordusu kısa süre sonra bölgeyi geri almıştır. Savaş sonrasında Rusya ve Osmanlı arasındaki ilk resmi antlaşma olan Bahçesaray Antlaşması bu şekilde imzalanmıştır. Ruslar, sıcak denizlere inme hedefi gereğince 1696 yılında yeni inşa edilmiş donanması ile Azak Kalesi'ni Osmanlı'dan almayı başarmıştır. Kutsal İttifak devletlerine karşı koyamayan Osmanlı, Balkanlar'da üstünlüğünü sona erdiren Karlofça Barış Antlaşması'nı da imzalamıştır. 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile Azak Kalesi ve evresinin Rusya'da kalması kabul edilmiştir (Ayverdi, 2012, s. 237). 1711 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Prut Antlaşması ile Azak Kalesi ve çevresi tekrar geri alınmış ve Rusların Karadeniz'e olan bağlantısı yeniden kesilmiştir.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı, Kırım Bölgesi'nde Ruslara stnlk sağlasa da Balkanlarda Rusya'ya mağlup olmuştur. 1770 yılında Baltık Denizi'nden Akdeniz'e gönderilen Rus donanması İzmir açıklarında Osmanlı donanmasına büyük zarar vermiş ve Ege Denizi'nde Osmanlı donanmasının karşı koyamadığı varlığını 1774 yılına kadar sürdürmüştür. 1774 yılında tahta

geçen I. Abdülhamit, Ruslarla yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'na razı olmuştur. Bu antlaşma ile Rusya ticaret gemileri, Karadeniz ve Akdeniz'de serbestiye kavuşmuş ve en önemlisi boğazlardan geçiş hakkı kazanmıştır. Sonuç olarak Osmanlı, Karadeniz'deki mutlak egemenliğini işte bu tarihten itibaren kaybetmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması ile bağımsızlık verilen Kırım ise 1783 yılında resmen Rusya'ya bağlanmıştır. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Yaş Antlaşması ile Rusya, Odesa şehrini de alarak Karadeniz'deki etki alanını artırmıştır. Sonuçta 18'inci yüzyıl, Karadeniz hakimiyeti konusunda önemli bir dönem olarak Rusların üstünlüğü ile tamamlanmıştır.

Avrupa'da 1800-1815 Napolyon Savaşları hüküm sürerken, sekiz yıllık ittifakın sonunda 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı tekrar yaşanmıştır. Savaşı yine kazanan Rusya, 1812 Bükreş Antlaşması ile Osmanlı'nın kaybettiği Doğu Gürcistan ve Kuzey Azerbaycan'daki hâkimiyetini pekiştirmiştir (Teymurova, 2016, s. 57). 1827 yılında Navarin Deniz Muharebesi ise Osmanlı adına büyük bir yıkımla sonuçlanmıştır. Büyük Britanya, Rusya ve Fransa aralarında bir antlaşma yaparak Yunanistan'a bağımsızlık verilmesini istemiş ve Sultan II. Mahmut'un bu isteği reddetmesi üzerine Baltık Denizi'ne açılan Rus donanmasından bir filo, İngilizlerle birleşip Akdeniz'e girmiş ve Rus-İngiliz gemilerine Fransız filosunun da katılması ile Osmanlı donanmasını Navarin limanında kuşatmıştır. Onlarca gemisi bulunan Osmanlı donanmasına karşı ani bir ateşle savaş başlatan bu donanma, Osmanlı'nın tüm gemilerini imha ederek bir daha toparlanamayacak şekilde deniz gücünü yok etmiştir.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ile Rusların Balkanları aşip batıda Edirne ve doğuda Erzurum'a kadar ilerleyişi devam etmiştir. Ruslara karşı koyamayan Osmanlı Devleti, savaş sonucunda Edirne Antlaşması'nı imzalamıştır. Antlaşma ile Osmanlı, Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmış, Karadeniz'in kuzeyi ve doğusundaki hâkimiyeti tamamen Rusya'ya bırakmıştır.

1853 yılında başlayan Osmanlı-Rusya savaşında Osmanlı Devleti Balkanlarda başarılı olsa da, Batum'a giden donanmanın Sinop açıklarında Rus donanması tarafından batırılması Karadeniz'de tümüyle kaybedilen üstünlüğün

açık delili olmuştur. İngiltere ve Fransa müdahil olarak uzlaşma istemiş, Çar I. Nikolay bu talebi reddetmiştir. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Osmanlı lehine savaşa dâhil olmuştur. Müttefikler 1854 yılında Kırım'a asker çıkarmış ve Kırım Savaşı adı verilen bu savaşta Ruslar mağlup edilmiştir. Savaş sonrasında Osmanlı, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Paris Antlaşması imzalanmıştır.

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı sonrası Ruslar karşısında kısmi bir nefes almasına rağmen yaşanan azınlık isyanları, Rusya'da ve Batı Avrupa ülkelerinde, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyanların insan haklarının çiğnendiği konusunda tek taraflı bir kamuoyu oluşmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Rusya'nın Balkanlardaki genişleme siyaseti ve Romanya ile Bulgaristan'ın bağımsızlık istekleri üzerine toplanan Tersane Konferansı'nda Osmanlı, istenen talepleri kabul etmeyince başlayan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda ağır bir yenilgi almıştır. 3 Mart 1878 tarihinde İstanbul Yeşilköy'de Ayestefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti; Kafkasya, Kuzey Doğu Anadolu ve Balkanlarda büyük toprak kaybına uğramıştır. Antlaşmaya göre kurulacak Bulgaristan Prenslığı ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya için istenen bağımsızlık, Avrupa devletlerinin itirazlarını doğurmuştur. Birkaç ay sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile durum gözden geçirilmiş ve Rusya'nın Balkanlardaki etkinliği ciddi ölçüde azaltılmıştır. Kısaca 19'uncu yüzyılda Osmanlı, Ruslar karşısında kötü bir süreç geçirmiş, bu dönem sürekli yenilgi ve kayıplarla geçirilmiş bir yüzyıl olarak bilinmiştir.

Nihayet Rus İmparatorluğu'nun yıkılması ve Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'da iktidara gelen Bolşevikler ile 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması imzalanmış; Türklere Kars, Ardahan ve Batum, geri verilmiştir. 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın imzalanması ile doğuda ve Kafkasya'da sorunlar anlaşmalarla çözülmüş, taraflarca Karadeniz kıyı rejimi ve Boğazlar meselesinin Karadeniz'e kıyısı olan diğer devletlerin katılımı ile görüşülmesi ayrıca kararlaştırılmıştır (Kurban, 2014, s. 150).

2.4.2.2. Karadeniz’de Soğuk Savaş Öncesi ve Sonrasında Türkiye SSCB İlişkileri

Osmanlı Devleti’nin savaşı kaybetmesi sonucu Ankara Hükümeti’nin Bolşevik Hükümeti ile kurduğu olumlu ilişkiler, 30 Aralık 1922’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin ve 29 Ekim 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile aynı çizgide devam etmiştir. İki ülke arasında 1925 yılında “Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşması”, 1929’da “Karadeniz Silahlarının Sınırlandırılması Antlaşması” imzalanmıştır (Benhür, 2008, s. 306). Türkiye’nin Boğazlar üzerinde egemenliğini yeniden kurmayı hedef alan ve Karadeniz’e kıyısı bulunmayan devletlerin gemilerinin bu denize girmesini önemli ölçüde kısıtlayan durum, İngiltere ve Sovyetler Birliği’nin desteği ile 1936 yılında “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin imzalanmasıyla gerçekleşmiştir. Böylece Türkiye’nin Boğazlar üzerindeki egemenlik hakkını sınırlayıcı hükümler kaldırılarak tam egemenlik sağlanmıştır (Şener, 2014, s. 467). Dolayısıyla 18’inci yüzyılda Karadeniz’i hâkimiyet altına alan Rus baskısının 19. yüzyılda giderek arttığı ve 20. yüzyılda Bolşevik Devrimi neticesinde Çarlık Rusyası’nın yıkıldığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB, Türkiye ile imzaladığı 1925 yılına ait Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nı tek taraflı olarak feshettiğini bildirmiş; Kars ve Ardahan’ı içeren topraklar, Boğazlar, deniz ve kara üsleri ile ilgili Montrö Sözleşmesi’nin değiştirilmesini talep etmiştir. Sovyetler Birliği taleplerini 8 Ağustos 1946’da yeni bir nota ile yinelemiştir. Savaş sırasında Alman gemilerinin Karadeniz’e geçtiği iddiasıyla Boğazlar rejiminde değişiklik talep edilmiştir. Bu notaya öncelikle ABD ve İngiltere yanıt vermiş, Boğazlardan geçişin Karadeniz’e kıyısı olan devletlerce düzenlenmesi ve Boğazların Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından birlikte savunulması kabul edilemez bulunmuştur. 24 Eylül 1946’da bir kez daha yinelenen taleple Sovyetler Birliği, Karadeniz’deki güvenliğinin Boğazlara bağlı olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte, güveniğin Türkiye ile ortaklaşa sağlanmak istendiği ve bundan tüm Karadeniz’e kıyısı olan devletlerin güvenliğinin amaçlandığı ifade edilmiştir. Bu nota da başta ABD ve İngiltere tarafından olmak üzere yine reddedilmiştir. Türkiye daha sonra cevabi bir nota ile Sovyet taleplerine karşı çıkmıştır.

Soğuk savaş döneminde Karadeniz, NATO üyesi ve Batıya entegre olmuş Türkiye haricinde tamamen Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı üyesi ülkelerle çevrilmiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin tehditkâr talepleri karşılığında ABD yanlısı ve tek yönlü bir politika uygulamak durumunda kalmıştır. Josef Stalin'in 1953 yılında ölümünden sonra Sovyetler Birliği 1946 yılındaki toprak taleplerinden vazgeçtiğini bildirmiştir. Türkiye-Batı ilişkilerinde 1962 Küba Füze Krizi ve 1963 yılında ABD'nin Türkiye yerine Sovyetler Birliği'nden krom satın almaya başlamasıyla Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçiş yapılmıştır.

Soğuk savaş boyunca Karadeniz'in güneyindeki Türkiye, NATO üyesi olarak Doğu Bloku'na karşı Karadeniz'deki tek ülke olmuştur. Avrupa-Atlantik sistemi NATO şemsiyesi altında birleşmiş ve Doğu Bloku'nu Doğu Avrupa ve Türkiye'yi sınır oluşturacak şekilde karşılamıştır. Bu bloklaşmaya rağmen, kıyıdaş devletlerin haricinde Türk Boğazlarından askeri gemi geçişini kısıtlayan Montrö Sözleşmesi sayesinde Karadeniz'de herhangi bir çatışma meydana gelmesine engel olunmuştur.

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağıldığı dönemde dış ticaretinin yarısına yakını, Karadeniz üzerinden Türk Boğazları aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Yine aynı dönemde Rusya, Sovyetler Birliği döneminde Karadeniz'de sahip olduğu kıyı şeridinin üçte ikisini, 20 limanından 17'sini ve donanma üslerini yitirmiştir (Tellal, 2010, s. 226).

2.4.3. Ukrayna

Brezinski'nin, "Avrasya satranç tahtasında, Rusya'nın demokratikleşmesine yardımcı olacak jeopolitik mihver" olarak tanımladığı (1998, s.45) Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti'nden sonra en büyük ülke, 603 bin km² yüzölçümü ve 52 milyona yakın nüfusu ile Ukrayna'dır. Rusya ile Doğu Avrupa arasında adeta tampon bölge konumunda olan Ukrayna, 24 Ağustos 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş, bu karar aynı yılın aralık ayında halk oylaması ile de kabul edilmiştir. Ukrayna'da 2014 verilerine göre %24'lük Rus asıllı nüfus bulunmaktadır (Pogrebinskiy, 2015, s. 92). Aynı zamanda Ukrayna, dinsel farklılıkları dolayısıyla da birçok sorunla karşı

karşıyadır. Ukrayna'da nüfusun %85'ini Ortodoks, %10'unu Grek-Katolik, %3'ünü Protestan, %1,3'ünü Yahudi ve %0,7'sini Müslümanlar oluşturmaktadır (Olçar, 2007, s.217).

Bu ülke jeopolitik değeri, yeraltı kaynakları, askeri ve teknolojik potansiyeli, büyük ve yetişmiş nüfusu ile oldukça önemli bir ülkedir. Ukrayna, ürettiği tarım ürünleri dolayısıyla Avrupa ve Rusya'nın tahıl ambarı olma özelliği kazanmıştır. Ayrıca Rus ve Orta Asya petrol ve doğalgazının Avrupa'ya ulaşmasını sağlayan çok stratejik bir ülkedir.

Ukrayna'ya komşu olan ülkelerden biri olan Rusya, bu jeopolitik özelliği dolayısıyla Ukrayna ile yakından ilgilenmektedir. Dolayısıyla Ukrayna'yı kimin yöneteceği hususu Rusya için hayati bir önem taşımaktadır. Bu ülkeyi Rusya için önemli kılan diğer bir özellikse, Rusya'nın ekonomik amaçlarıdır (Bilener, 2007, s. 116). Özellikle Ukrayna'nın önemli bir kısmı olan Donetsk bölgesi, çelik ve boru üretimi bakımından stratejik bir öneme sahiptir ve Rus ekonomisi ile bütünleşmiştir. Bölgede üretilecek borular, Rusya'nın inşa etmeyi amaçladığı boru hatları bakımından büyük önem taşımaktadır.

Enerji bakımından Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için alternatif yollar arayan Ukrayna bakımından Karadeniz, ayrıca bir önem taşımaktadır. Zira Ukrayna, Kafkasya Odessa Enerji Koridoru ile Orta Asya'dan sağlanacak petrolün Kafkasya ve Karadeniz üzerinden gemilerle Odesa'ya nakledilmesini ve burada kurulacak rafinerilerde işlenecek petrolün boru hatları ile Orta Avrupa ve Balkan ülkelerine satılmasını amaçlamaktadır (Buttanrı, 2004, s.118).

Diğer yandan Rusya, Rus halkı ile Ukrayna halkının aynı etnik kökenden geldiğini düşünmektedir. Ukrayna'yı Rusya için önemli kılan diğer bir özelliği ise, Ukrayna'nın Kırım vasıtasıyla Karadeniz'e kıyısının olmasıdır. Tarihi Rus ideali olan sıcak denizler özleminin giderilmesi sadece Kırım vasıtasıyla sağlanabilecektir (Olçar, 2007, s.205). Ekonomik açıdan da Rusya, Ukrayna'nın kendi kurduğu "Ortak Ekonomik Alan" dediği Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kazakistan'dan oluşan ekonomik birliğe katılmasını ve böylece Rus ekonomisi ile Ukrayna ekonomisinin bütünleşmesini sağlamaya, buna karşılık Avrupa Birliği'ne girmesini önlemeye çalışmaktadır. Oysa Rusya'nın karşı koymasına rağmen

NATO ve AB'ye girmek, Ukrayna'nın en önemli siyasi amaçlarından birisi haline gelmiştir. Özellikle ABD açısından Ukrayna, jeopolitik ve jeostratejik açıdan çok önemli bir ülke kabul edilmektedir.

Yakın zamanda tekrar nükseden Ukrayna ile Rusya arasındaki Azak Denizi sorunu gibi başka bir tartışmalı konu, Rus Karadeniz donanmasının Kırım'daki deniz fenerleriyle ilgili hareketlerinin egemen bir devletin faaliyetlerine müdahale olduğu, Rus Karadeniz donanmasına bağlı askeri birliklerin asla Karadeniz'de seyr ü sefer güvenliğini sağlamaya yetkili olmadığı, Sarıç Burnu ve Yalta'daki deniz fenerlerinin Ukrayna'ya ait olduğu ve Rusya tarafından işletilemeyeceğine yönelik uyuşmazlıktır. Rusya ise uluslararası hukuk prensipleri gereğince seyr ü sefer hangi ülkenin sularında yapılıyorsa o devletin hidrografiden sorumlu olduğunu, ancak bu tesislerin devrinin ikili anlaşmalar çerçevesinde yapılacağını savunmaktadır (Olçar, 2007, s.236).

Ukrayna'nın etnik yapısı incelendiğinde ülkenin %76'sının Ukraynalılardan %24'ünün ise Ruslardan oluştuğu görülmektedir. Bu özelliği dolayısıyla Ukrayna yöneticileri, ileride ülkede bölünme sorunu doğacağından ve hami konumundaki ülkelerin Ukrayna'nın iç işlerine müdahalede meşru zemin bulacağından endişelenmektedir. Sovyetler Birliği döneminde, Ruslaştırma politikası gereği ülkeye pek çok Rus yerleştirilmiştir. Ancak soğuk savaş sonrası dönemde bağımsız bir ülke haline gelen ülkede Rusların azınlık statüsünde yaşar hale gelmeleri, Rusya'yı, kendi soydaşlarının ülkede siyasi, sosyal, dini ve kültürel haklarını korumak adına müdahale etmeye sevk etmiştir (Büyükakıncı, 2004, 333).

2.4.4. Diğer Ülkeler

Karadeniz'in batısında yer alan Romanya, Sovyetler Birliği üyesi olmamış ancak Doğu Bloku ittifakı içerisinde yer almıştır. Romanya'daki komünist rejim 25 Aralık 1989'da kanlı bir devrimle yıkılmış ve daha sonraları çok partili hayata geçilmiştir. 20 milyona yakın nüfusa sahip olan Romanya, 2004 yılında NATO, 2007 yılında AB üyeliğine kabul edilmiştir.

Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan, kuzey komşusu Romanya ile birçok benzerlikler taşımaktadır. Doğu Bloku müttefiklerinden olan Bulgaristan'da 1946'dan beri yönetimde olan Komünist Parti, 1989 yılında çok partili hayata geçişe karar vermiştir. Ülkenin nüfusu yedi milyonun üzerindedir. Bulgaristan da Romanya gibi 2004 yılında NATO, 2007 yılında AB üyeliğine kabul edilmiştir.

Bölgedeki diğer ülke Moldova, Romanya'nın kuzeydoğusunda, Romanya ile Ukrayna sınırında yer alan bir ülkedir. 27 Ağustos 1991'de Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsızlığını ilan etmiş, bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Romanya olmuştur. Nüfusu 3,5 milyondur. Karadeniz'e doğrudan kıyısı yoktur. Prut ve Dinyester nehirleri aracılığıyla Karadeniz'e açılır.

Gürcistan, Karadeniz'in doğusunda; kuzeyinde Rusya, batısında Türkiye, güneyinde Ermenistan ve doğusunda Azerbaycan ile komşu olan bir ülkedir. 28 Nisan 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Nüfusu 2009 yılından beri dört milyonun altındadır.

Karadeniz'e kıyısı olmamasına rağmen Azerbaycan, bölgenin önemli devletlerinden biridir. 30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye, Azerbaycan Cumhuriyeti'ni 9 Kasım 1991'de tanıyan ilk devlet olmuştur. Güneyde İran, kuzeyde Rusya ile komşudur, doğusundaki Hazar denizinde doğalgaz ve petrol rezervlerine sahiptir. Nüfusu 10 milyona yakındır.

Karadeniz'e kıyısı olmayan Ermenistan, Azerbaycan ile arasındaki Dağlık Karabağ sorunu ile Karadeniz Bölgesi'ni etkileyen devletlerden biridir. Ermenistan; kuzeyinde Gürcistan, doğusunda Azerbaycan ve batısında Türkiye ile komşudur. 23 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Nüfusu üç milyona yakındır.

Sonuç olarak birçoğu geçmişte Sovyetler Birliği üyesi olan bölge ülkeleri, bağımsızlığını, birliğin dağılması sonrasında kazanmış veya aynı dönemde rejim değişikliği yaşamış, dolayısıyla demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş için reform sürecine giren devletler, süreci başarıyla tamamlayabilmek adına AB ve ABD ile yakınlaşmışlardır. Bu yakınlaşma, geçmişlerindeki gibi

egemen bir gücün hükmü altına yeniden girmemek için denge arayışı olarak değerlendirilebilir.

2.5. Karadeniz Bölge Dışı Ülkelerin Özellikleri ve Menfaatleri

Özellikle NATO ve AB'nin Karadeniz'in parçası haline gelmeleri, Karadeniz'in uluslararası gündemdeki yerini artırmaktadır. Bunda Rusya'nın bölgeyi de kapsayan yakın çevre politikasının ve son dönemde iyice belirginleşen etki alanını artırma çabalarının da etkisi büyüktür. Bölgede etkin olan aktörlerin Karadeniz'e yönelik stratejileri veya Karadeniz'in aktörler gözündeki öncelik sırası, zaman içerisinde değişebilmektedir. Ancak soğuk savaşın bitimiyle bölgede şekillenen kompozisyondaki aktörlerin sayısı değişmemekle birlikte bölgedeki varlıklarını halen sürdürmektedirler.

Minchev'e göre Karadeniz üzerinde etkili olmaya çalışan üç temel grup vardır. Bunlardan ilki Batı ülkeleri olup ABD ve büyük Avrupa devletlerini barındırmaktadır. Hem ABD hem de AB, bölgenin değişim ve dönüşümü yönünde stratejiler yürütmektedir. İkinci grubu Sovyet sonrası Rusya ile Türkiye oluşturmaktadır. İki devletin bölgedeki çıkarları başat güç olma yarışında kesişmektedir. Bölgede etkin olan üçüncü grubu ise nüfusları daha az olan Karadeniz ülkeleri oluşturmaktadır. Bu gruptaki ülkeler, birbirinden büyük ölçüde farklılık göstermekte ve farklı bölgesel sorunlarla ilgilenmektedir (2006, s. 3).

2.5.1. Amerika Birleşik Devletleri

ABD'nin Karadeniz siyasetinin bu dönemde "demokrasi ve piyasa reformu", "enerji ve ticaret" ve "güvenlik" olmak üzere üç temel ekseninde seyrettiği söylenebilir (Çelikpala, 2010', s. 292). Bunlardan ilki ABD'nin demokrasi ve serbest piyasayı Karadeniz Bölgesi'ne hâkim kılma çabasıdır. Bu çabalar; serbest ve adil seçimler, hukukun üstünlüğünün tesisi, insan haklarına saygı ve şeffaf piyasa ekonomisine geçişi içermektedir. Burada amaç önceden olduğu gibi Rusya'nın yeniden bölgesel ve hatta süper güç olarak ortaya çıkmasını engellemektir. ABD'nin Karadeniz siyasetinin ikinci eksenini, Avrupa-Atlantik sisteminin güvenliği oluşturmaktadır; çünkü ABD bakış açısıyla enerji hususu, güvenlikle iç içedir. Doğalgaz ve petrol boru hatlarının sayısının artırılması,

bölgede ticaretin artırılması ve ekonomik gelişme sağlanması, taşıma ve iletişim ağının güçlendirilmesi, turizm, gümrük ve çevre koruma gibi konular bu siyasetin öncelikli alanlardır. Karadeniz siyasetinin üçüncü eksenini oluşturan güvenlik ise terörle, organize suç örgütleriyle ve kitle imha silahlarının kaçakçılığıyla mücadeleyi, bunlara karşı ise sıkı sınır güvenliği rejimi gibi önlemleri barındırmaktadır (Çelikpala, 2010, s. 293).

2000'lerde ABD'nin Karadeniz Bölgesi siyasetinde NATO ve AB'nin genişlemelerinin payı büyüktür. NATO'ya yedi, AB'ye on iki yeni ülkenin katıldığı bu dönemde Batı ile bütünleşen bu ülkelerin ağırlıklı olarak Doğu Avrupa, Baltık ve Karadeniz ülkeleri olması Karadeniz Bölgesine yönelik dikkati artıran bir unsur olmuştur. Bunun sonucunda bölgeye bakış "Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi (The Wider Black Sea Region)" çalışmasına konu olmuştur. "Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi" kavramı 2003 baharında ortaya çıkmıştır. 1996-2000 yıllarında Romanya'nın Washington Büyükelçisi olan Mircea Geoana, Karadeniz Bölgesine yaklaşımı değiştirmeyi hedeflemiştir. NATO'nun 2002 zirvesinden kısa süre sonrasında rastlayan bu öneri ile bir proje gündeme gelmiştir. Proje, Batı'nın dikkatini Hazar Denizi'nden Baltık ülkelerine kadar uzanan bir enerji koridoruna çekmeye çalışmaktadır (Asmus, Forbrig ve Dimitrov, 2004, s. 19-20). Bu yeni yaklaşımın, Rusya'ya tehdit oluşturmayı veya Rusya'yı çevrelemeyi amaçlamadığı savunulmuştur.

2002 yılında Prag'da düzenlenen NATO zirvesinde Karadeniz'e doğru genişleme süreci ilettilmiş, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya üyeliğe davet edilmiştir. Bu ülkeler, 2004 yılında ittifaka katılmış olup yeni üyeler Bulgaristan ve Romanya ile NATO'nun sınırları ilk defa Karadeniz'e erişmiştir. 2004 NATO İstanbul Zirvesi'nde ayrıca Karadeniz Bölgesi'nin Avrupa-Atlantik güvenliği için taşıdığı öneme değinilmiş ve bölgenin güvenlik ve istikrarı için kıyı devletleri, müttefikler ve ortakların birlikte çalışacakları ilan edilmiştir (NATO, 2004). NATO'nun 2008 Bükreş Zirvesi'nde, bölge açısından önemli bir gelişme, sonuç bildirisinin 23. maddesinde yer almıştır. Bu maddede Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan demokratik reformların ve NATO'ya katılma isteklerinin olumlu karşılandığı, iki ülkenin NATO üyesi olacaklarına karar verildiği belirtilmiştir (NATO, 2008).

2016 Varşova Zirvesi'nde ise Rusya'nın Karadeniz'deki askeri varlığı, Kırım'ı ilhakı ve sonrasındaki insan hakları ihlalleri ele alınmıştır. Karadeniz'de son yıllarda güvenlik durumunun kötüleştiği vurgulanarak Gürcistan ve Ukrayna'ya desteğe devam edileceği ifade edilmiş, Romanya'da faaliyette olan NATO üssünün bölge güvenliğine yapacağı katkılar vurgulanmıştır (NATO, 2016).

Özellikle NATO'nun Karadeniz'e girmesi adına Karadeniz'de "NATO Birleştirilmiş Deniz Çerçevesi" (NATO Combined Maritime Framework) ve MARCOM'a (Allied Maritime Command- NATO Deniz Komutanlığı) bağlı "Bölgesel Deniz Koordinasyon Merkezi" (Regional Maritime Coordination Function) oluşturulması konusunda ise Karadeniz'e kıyıdaş üç NATO müttefik ülkesi olan Türkiye, Romanya ve Bulgaristan tarafından uzlaşa sağlanamamış ve konu DPPC'ye (Defence Policy and Planning Committee-NATO Savunma Siyasa ve Planlama Komitesi) aktarılmıştır. DPPC'de nihai halini alan teklifler, Şubat 2017 tarihinde NATO Savunma Bakanları Toplantısı'nda onaylanmıştır. Ayrıca toplantıda, Bölgesel Deniz Koordinasyon Merkezi'nin, Karadeniz'e kıyıdaş müttefik ülkelerden birinde konuşlanması hususunun Ekim 2018 yılında icra edilecek NATO Savunma Bakanları toplantısında yeniden değerlendirilmesine karar verilmiştir (Çomak ve Şeker, 2017, s.446).

2.5.2. Avrupa Birliği

ABD ile birlikte Karadeniz Bölgesi'nin en önemli aktörlerinden biri de AB'dir. Soğuk savaş süresince bölgeyle sınırdaş olan AB, Romanya ve Bulgaristan'ın birliğe katılımıyla Karadeniz Bölgesi'nin bir parçası haline gelmiştir. AB için Karadeniz Bölgesi'nin önemi yalnızca bununla sınırlı değildir. AB'nin, enerji tedarik edebileceği öncelikli bölgelerden olan Hazar havzasına, Karadeniz Bölgesi üzerinden ulaşabiliyor olması AB'nin bölge siyasetini şekillendirmektedir. AB'nin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik stratejisini ABD'nin bölge siyasetinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. AB ve ABD'nin bölgeye yönelik siyasetinde belirli bir amaç ortaklığı görülebilmektedir. AB'nin Karadeniz Bölgesi siyasetinde bölge ülkeleriyle ikili ilişkileri, önemli yer tutmaktadır. AB'nin bölge ülkeleriyle farklı seviyelerde ilişkileri bulunmaktadır. Yunanistan'ın 1981 yılında

AB üyesi olması AB'nin bölgeye doğru genişlemesinin ilk adımıdır. Bulgaristan ve Romanya ile 1992 ve 1993 yıllarında anlaşma imzalanmış, bu ülkeler, 2007 yılında AB'ye katılmıştır. Türkiye 1995 yılında AB ile Gümrük Birliği anlaşmasını imzalamıştır ve halen AB'ye katılım müzakerelerini sürdürmektedir. AB, bazı bölge ülkeleriyle de üyelik beklentisi olmaksızın Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları imzalamıştır (Rusya ile 1997; Ukrayna ile 1998; Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ile 1999 yılında) (Aydın, 2004, s. 17).

Avrupa Komisyonu, 12 Mayıs 2004 tarihinde "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi"ni yayınlamıştır. AB'nin 2004 yılında 10 aday ülkeyi birliğe kabul etmesinden kısa süre sonra yayımlanan bu belgenin hedefi, genişleyen ve sınırları değişen AB'nin, sınırları dışında kalan ülkeler ile arasındaki farklılıkların giderilmesi ve işbirliği fırsatlarının sunulmasıdır (Ballı ve Güreşçi-Pehlivan, 2013, s. 518). Komisyon, bu politikanın, Ukrayna ve Fas gibi komşusu olan ancak AB'ye üyelik geleceği bulunmayan ülkelere alternatif oluşturmasını amaçlamıştır. Avrupa Komşuluk Politikası ile başlayan süreç, kuşkusuz Karadeniz Bölgesi ülkelerini de kapsamaktadır. Bununla birlikte AB, bölgeye verdiği özel önemi sonraki yıllarda yayınladığı "Karadeniz Sinerjisi" belgesiyle somutlaştırmıştır. Karadeniz Sinerjisi belgesinde Karadeniz Bölgesi'nin, Güneydoğu Avrupa, Hazar Denizi ve Merkez Asya ile doğrudan ilintili olduğu, AB'nin Merkez Asya Stratejisi ile Karadeniz Bölgesi yaklaşımının yakinen bağlantılı olacağı vurgulanmıştır. Karadeniz Bölgesi'ni doğal kaynaklar açısından zengin ve Avrupa, Merkez Asya ve Orta Doğu'nun kesiştiği stratejik bir bölge olarak niteleyen belge, bölgede yaşayan insanların büyük fırsatlar ve sınamalarla karşı karşıya olduğuna işaret etmiştir. Bölgenin barındırdığı büyük kalkınma potansiyeli ile enerji ve ulaşım alanında bağlantı noktası olması artı değer olarak görülmüştür. Bununla birlikte çözüme kavuşmamış çatışmalar, birçok çevresel sorun, kaçak göç ve organize suçlu besleyen yetersiz sınır kontrolü, bölgenin belli başlı sorunları arasında sayılmıştır (European Commission, 2007, s. 2). Karadeniz Sinerjisi'nin ilanından sonra Avrupa Parlamentosu, Karadeniz Bölgesi'ne yönelik AB politikaları hakkında bulgularını ve yeni strateji önerilerini 20 Ocak 2011 tarihinde "Karadeniz için AB Stratejisi (An EU Strategy for the Black Sea)" belgesiyle yayımlamıştır. Belgede, Karadeniz Bölgesi'nin AB için stratejik önemi yinelenmiştir.

Karadeniz'in, enerji arz kaynaklarını ve hatlarını çeşitlendirilebilmesinin ve dolayısıyla Avrupa'nın enerji güvenliği için öneminin, altı çizilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESİ'NDE İŞBİRLİK VE GÜVENLİĞİ ARTIRICI OLUŞUM VE POLİTİKALAR

Bir coğrafyada kullanılacak bölgesel işbirliği kavramı, bölge olup olamama perspektifine bağlı olarak değişmektedir. Özellikle bölge olmak bir gelişim sürecini ifade eder ve bu gelişme üç safhaya ayrılabilir. Birinci safha, bölge öncesi basamaktır. Bu basamakta bölge potansiyeli sosyal ve coğrafi açıdan bir bütün oluşturmaktadır. İkinci safha, resmi ve resmi olmayan kanallarla bölgesel işbirliğinin yaratılmasıdır. Üçüncü safha, bölgeselleşme sürecinin ortaya çıkardığı safhadır. Bu bağlamda bölge, ayrı bir kimlik geliştirir, kapasitesini kurumsallaştırır ve yasallaştırır (Björn ve Soderbaum, 1998, s.10-11).

Karadeniz'in bir bölge olarak güvenlik sorunlarını hangi çaba ve oluşumlarla çözebileceği bu bölümde incelenecektir.

3.1. Karadeniz'de Güvenliğin Sağlanması İçin İşbirliği İhtiyacı

Bir bölgede süreklilik arz eden problemler çözüme kavuşmamış olursa ve yaşanan anlaşmazlıklar, birikmiş gerginlikler ve düşmanlıklar unutulmazsa bu olumsuzluklar, ülkeleri bölünmelere kadar götürebilir. Bu açıdan Karadeniz Bölgesi'ndeki işbirliği ve güvenliği artırıcı oluşum ve politikaların hemen sonuç vermesi beklenemez. Ancak hareketsiz kalındığında ise Karadeniz'de sorunların daha da derinleşebileceği ileri sürülebilir. Dolayısıyla Karadeniz, bugün artık Avrupa'nın "Yeni Yakın Doğu'sunu oluşturmakta ve bölgeye hâkim olan tek büyük güçten ziyade farklı güç odakları bulunmaktadır. Bölge ülkeleri de dünya ekonomisi ve siyasetine dahil olma çabası içindedirler. Klasik Tarih profesörü Hitchner "Karadeniz Bölgesi'nin, dünyadan soyutlanmadığı ve kendi içerisine kapanmadığı dönemlerde, refah ve barış içerisinde olduğunu" (2004, s.31-32) söylemektedir.

Karadeniz'in bir iç deniz olarak güvenliğinin diğer tüm ülkeleri de ilgilendirdiği açıktır. Deniz güvenliği kavramı ise son yıllarda uluslararası ilişkilerin üzerinde en fazla tartışılan konu başlıklarındandır. Bu alandaki tartışmalar, daha

ziyade deniz ortamında var olan tehditlerin tespit edilmesine yoğunlaşmaktadır. Günümüzde deniz ortamındaki tehditler; savaşlar, deniz terörizmi, deniz haydutluğu, silah, uyuşturucu, insan ve her türlü mal kaçakçılığı, kitle imha silahları ve uzun menzilli füzelerin yayılması, yasa dışı avlanma, çevre suçları, deniz kazaları ve doğal afetlerdir. Buradan hareketle deniz güvenliğinin, deniz ortamında söz konusu tehditlerin “olmaması durumu” şeklinde tanımlanabileceği ileri sürülmektedir (Bueger, 2016).

Tüm denizlerde olduğu gibi Karadeniz’de de olup bitenlerin öğrenilmesi, deniz trafiğinin kesintisiz ve gerçek zamanlı olarak takip edilmesi, bu kapsamda toplanan bilgilerin kıymetlendirilmesi ve deniz ortamına ilişkin derlenmiş bilgilerin gerektiğinde deniz güvenlik harekâtı icra eden unsurlara aktarılması süreci önem kazanmaktadır. Bu açıdan deniz güvenlik harekâtı ise deniz ortamındaki tehditleri ortadan kaldırmak, riskleri minimize etmek ve yasadışı girişimleri önlemek üzere sivil ya da askeri makamlar ile çok uluslu kuruluşlar tarafından icra edilen faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Özgen, 2017, s.55).

3.2. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)

Türkiye, Karadeniz’de kıyısı olan ülkelerle eşgüdüm ve karşılıklı güvenin tesis edilmesi ve geliştirilmesi amacıyla çeşitli askeri oluşumlara önyak olmaktadır. Bunların en önemlisi 2001 yılında tüm kıyıdaş ülkelerin katılımıyla oluşturulan Karadeniz Deniz İş birliği Görev Grubu’dur (BLACKSEAFOR). Bu oluşum, Türkiye’nin önerisi ile çok uluslu bir deniz kuvvetinin Karadeniz’de oluşturulması fikrinden doğmuştur (Kandemir, 2008, s. 140). 2 Nisan 2001 tarihinde İstanbul’da, Dışişleri Bakanı düzeyinde bir katılımı kuruluş anlaşması imzalanmıştır (Askerzade, 2014, s. 101). Askeri bir oluşum olarak Karadeniz Bölgesi’nde askeri iş birliğini geliştirmenin yanı sıra bölgenin bu yolla dışarıdan gelebilecek etkilerden de korunması amaçlanmıştır. Bu anlaşmanın imzalanması ile bölge tarihinde ilk kez, Karadeniz’e sahildar devletlerin temsilcileri bir araya gelerek bölgesel istikrarın, dostluğun, iyi ilişkilerin ve karşılıklı anlayışın daha da geliştirilmesi maksadıyla deniz kuvvetlerini ortak bir oluşum içine sokma kararlılığını göstermiştir.

Türkiye ile birlikte Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında 2001’de kurulan BLACKSEAFOR, biri komuta kontrol

gemisi olmak üzere, tarafların tahsis edeceği fırkateyn/muhrip, korvet/karakol botu, mayın karşı tedbirleri gemisi, amfibi gemi ve yardımcı sınıf olmak üzere en az 4-6 gemiden teşkil edilmektedir. BLACKSEAFOR'un kuruluş anlaşmasında belirtilen amaç ve görevleri; Türk Deniz Kuvvetlerinin destek verdiği görev kuvvetlerine ilave olarak dördüncü maddesinde gösterilen;

- Arama ve kurtarma harekâtı,
- İnsani yardım harekâtı (doğal afet yardım, tahliye harekâtı),
- Mayın karşı tedbirleri harekâtı,
- Çevre koruma harekâtı,
- İyi niyet ziyaretleri ve
- Taraflarca kararlaştırılan diğer görevlerdir (TDK, 2015, s. 4).

BLACKSEAFOR; Birleşmiş Milletler (BM) veya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) kapsamında icra edilecek bir harekatta görevlendirilebileceği gibi görev ve amaçlarına uygun olarak, diğer uluslararası faaliyetlere de iştirak ettirilebilecektir. BLACKSEAFOR Karadeniz'de kullanılmak amacıyla tesis edilmiş olmasına rağmen, gerektiğinde tarafların oy birliği ile Karadeniz dışında görevlendirilebilecektir. BLACKSEAFOR'un Karadeniz dışında görevlendirilmesi halinde, kuvvetlerin statüsü her bir durum için özel bir düzenlemeyle belirlenecektir.

“Siyasi/Askeri İstişareler ve Karar Verme Siyasi Karar Alma” başlıklı antlaşmanın altıncı maddesine göre;

“Dışişleri/savunma bakanlarının veya onların yetkili kıldıkları temsilcilerinin toplantıları marifetiyle gerçekleştirilir. Dışişleri veya savunma bakanlarının ya da onların yetkili kıldıkları temsilcilerinin toplantıları, gerektiği şekilde, siyasi konulara, BLACKSEAFOR'un faaliyetlerinin siyasi yönlerine ve Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanlar Komitesi (BSNC) için genel siyasi yönlendirmeye odaklanacaktır. Dışişleri/savunma bakanları toplantılarında, ehil ve istekli ülkelerin BLACKSEAFOR'a Taraf olma talepleri oydaşma esasına göre dikkate alınabilir. Bakanlar gerektiğinde özel konularda çalışmada bulunmak maksadıyla Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığında üst düzey uzmanlardan oluşacak geçici alt gruplar görevlendirebilirler. Siyasi istişareler tarafların yetkili hükümet temsilcileri tarafından gerçekleştirilir. Üst düzey askeri

istişareler genelkurmay başkanları veya onların temsilcileri tarafından gerçekleştirilir. Bakanların, genelkurmay başkanlarının veya temsilcilerinin toplantıları, ilke olarak, yılda bir kez toplanır. Bu toplantılar ayrıca taraflardan birinin daveti üzerine de düzenlenebilir.”

Askeri yetenek ve imkânları birbirinden tamamen farklı kıyıdaş devletler BLACKSEAFOR kapsamında 2004 yılından itibaren yılda iki kez bir araya gelmektedir. Ülkelerin deniz kuvvetleri arasında iş birliğinin güçlendirilmesiyle bölgede barış ve istikrarı geliştirmek hedeflenmekte ve ortak deniz gücünün komutası kıyıdaş ülkeler arasında sırayla değiştirilmektedir. BLACKSEAFOR'un Karadeniz'de terörizm, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı ile kitle imha silahlarının yayılmasına karşı ortak bir araç olarak kullanılabilmesini mümkün kılacak seçenekler üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde, Türkiye tarafından 01 Mart 2004 tarihinde Karadeniz'in açık deniz alanlarında ve karasuları içinde Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH/Operation Black Sea Harmony-OBSH) başlatılmıştır.

Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler arasındaki askeri işbirliği faaliyetleri kapsamında ilişkilerin geliştirilebilmesine olanak tanıyan BLACKSEAFOR'un faaliyetlerine devam etmesi, bölgeyi dışarıdan gelebilecek etkilerden korumak amacıyla büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple Türkiye ve Rusya öncülüğünde, Karadeniz'de NATO'nun daimî varlığına gerek duyulmaması adına BLACKSEAFOR'un görev tanımı değiştirilmiştir. 2004 yılında gerçekleştirilen “Terörizmle Mücadele Operasyonu” tatbikatı bu değişikliğin sonucudur. BLACKSEAFOR, askeri alanda bölgesel işbirliğinin en somut örneklerinden birini oluştururken Türkiye, benzer bir işbirliğinin Sahil Güvenlik/Sınır Muhafaza birimleri arasında da kurulmasına ön ayak olmuştur. 2004 yılında Türk Deniz Kuvvetleri tarafından başlatılan “KUH” temel olarak Karadeniz'de karakol faaliyetleri yürütmektedir. 2006 yılı sonrasında Rusya, Ukrayna ve Romanya'nın dâhil olduğu çok uluslu bir organizasyon haline gelmiştir. BLACKSEAFOR'un kurumsal kimlik ile uluslararası platformlarda temsil edilmesi ilk kez 19-20 Mayıs 2010 tarihinde Romanya'da icra edilen Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları Komitesi (BSNC)-2010 toplantısında Türk Deniz Kuvvetleri tarafından gündeme getirilmiş ve teklif kıyıdaş ülkeler tarafından da desteklenmiştir. Türkiye açısından bu oluşum sayesinde ayrıca ihtiyaç olarak değerlendirilen ve TÜBİTAK-UEKAE

tarafından, Türk Deniz Kuvvetleri unsurları ve yabancı gemiler arasındaki muhabere ihtiyacını karşılamak maksadıyla, “Farklı Ortamlarla Uyumlu Muhabere Sistemi Erişim ve Sunucu Cihazı (FORESC)” tasarlanarak üretimi gerçekleştirilmiş ve BLACKSEAFOR’a iştirak eden ülke unsurlarına ve karargahlarına aktivasyonlar süresince montesi yapılmıştır.

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen 2014 yılında yaşanan Ukrayna Krizi’nde, Rusya’nın toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığını zedeleyen girişimleri, bölge ülkelerinde tehdit algılamasını yükseltmiştir. Bunun sonucunda bazı ülkeler, savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere NATO ve bölge dışı aktörlerle ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir.

Karadeniz’in güvenliğine ilişkin “bölgesel sahiplik” politikası çerçevesinde oluşturulan Karadeniz’in güvenliğine yönelik hususların, öncelikle kıyıdaş ülkeler arasındaki işbirliği mekanizmaları vasıtasıyla ele alınması ve Karadeniz’deki güvenlik inisiyatiflerine kıyıdaş tüm ülkelerin aktif katılımına önem veren Türkiye’nin başlattığı BLACKSEAFOR faaliyetleri, Rusya Federasyonu’nun Kırım’ı ilhakı sonrasında 2014 yılından itibaren askıya alınmıştır.

3.3. Karadeniz Ekonomik ve İşbirliği Örgütü (KEİÖ)

Türkiye’nin Karadeniz’e yönelik siyaseti soğuk savaş sonrası Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte değişmiştir. Türkiye’de özellikle Karadeniz Bölgesi için, eşgüdüm ve işbirliğinin hem Türkiye hem de bölge ülkelerine istikrar getireceği düşünülmüştür. Buradan hareketle Karadeniz çevresindeki ülkelerin “bölge” tanımlaması altında toplanması yönünde çaba gösterilmiştir (Oktay, 2007, s. 156). Ekonomik işbirliği çerçevesinde başlatılan bu girişimler sayesinde soğuk savaş boyunca Batı ve Doğu Blokları arasında sınır olan ve “kapalı” niteliğini sürdüren Karadeniz, SSCB’nin dağılmasının ardından altı kıyıdaş devletle uluslararası sisteme entegre edilmiştir. Karadeniz’in bir “bölge” niteliğini kazanması ise, KEİ projesinin yaşama geçirilmesiyle gerçekleştirilmiştir (Aydın, 2004, s. 60).

KEİ fikrinin ortaya atıldığı zaman dilimi, uluslararası ilişkilerde önemli siyasî gelişmelerin ortaya çıktığı bir dönemdir. İki kutuplu dünya düzeninden tek kutupluluğa doğru geçişin başladığı, küreselleşme olgusunun yeryüzünün her

köşesini etki altına aldığı, geçerli siyasî, ekonomik ve sosyo-kültürel tanımlarda anlam kaymalarının veya değişikliklerin yaşandığı bu dönemde, eski Doğu Bloku'na bağlı Doğu Avrupa devletlerinde komünist sistem çökmüş ve SSCB'nin dağılma süreci başlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak Batı Bloku'nun eski Doğu Bloku içindeki devletleri, özellikle coğrafî ve sosyo-kültürel açıdan kendi etki alanı içinde yer alan Merkezî ve Doğu Avrupa devletlerini kendisiyle bütünleştirme çabaları da belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Ekonomik işbirliğini derinleştirmeyi hedefleyen KEİ'nin öncelikli amacı bölgelerarası ticaretin artırılması olmuştur. KEİ kuruluş belgesinde, Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında aşamalı olarak bir serbest ticaret bölgesi kurulmasının amaçlandığı belirtilmiştir (Oktay, 2007, s. 162). KEİ, on bir devlet tarafından kurulmuştur. KEİ'nin kurucu üyeleri, 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirve Bildirisi" ile "Boğaziçi Bildirisi"ne ve 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren KEİ şartına imza koyan Türkiye, Azerbaycan Cumhuriyeti, Arnavutluk Cumhuriyeti, Gürcistan, Ukrayna, Moldova Cumhuriyeti, Romanya, Bulgaristan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Yunanistan Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti devletleridir. 16 Nisan 2004 tarihinde de Sırbistan, KEİ üyesi olmuştur. Kıbrıs Cumhuriyeti ve Karadağ. katılım başvurusu yapmış ancak Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı olarak veto haklarını kullanmaları ile reddedilmişlerdir. Ayrıca Almanya, Fransa, Polonya, Tunus, İsrail, Mısır, Slovakya, İtalya ve Avusturya KEİ'de gözlemci devlet sıfatıyla bulunmaktadır (Sönmezoğlu, 2006, s.753).

KEİ'ye bakıldığında, KEİ şartının 1. maddesine göre KEİ, bölgesel bir örgüttür. Şartın, "Tanımlar" başlıklı 2. maddesinin e bendinde, "KEİ Bölgesi", üye devletlerin ülkeleri olarak tanımlanmıştır. Ancak örgütün üyelerine bakıldığında, Karadeniz'e kıyısı olan devletler dışında yer alan Azerbaycan'ın, Ermenistan'ın, Yunanistan'ın, Arnavutluk'un ve Sırbistan'ın da örgüte üye olduğu görülmektedir.

KEİ, KEİ şartının 1. maddesinde belirtildiği üzere, bölgesel bir ekonomik örgüttür. Bu bağlamda, işbirliği alanları, yani örgüt faaliyetlerinin kapsamı da 4. maddede düzenlenmiştir. Buna göre KEİ'nin faaliyetleri; ticaret ve ekonomik kalkınma, bankacılık ve finansman, iletişim, enerji, ulaşım, tarım ve tarıma yönelik sanayi, sağlık ve eczacılık, çevrenin korunması, turizm, bilim ve teknoloji,

istatistikî veri ve ekonomik bilgi değişimi, gümrükler ve diğer sınır yetkilileri arasında işbirliği, insan ilişkileri, örgütlü suçlar, uyuşturucu, silah,radyoaktif madde kaçakçılığı, her türlü terör hareketi ve yasadışı gle mücadele alanlarını kapsamaktadır. Gerçekten de KEİ, temelde ekonomik işbirliğine yönelik bir örgüt olarak ortaya çıkmakla birlikte zaman içerisinde, güvenlik sorunlarına da iş birliği alanları arasında yer vermeye başladı (Oktay, 2007, s. 238, 239).

Hazırlanan bildirinn üçüncü bölümünün başlığı, “Bölgesel İstikrar” olarak belirlenmiştir. Devlet ve hükümet başkanları, bölgede oluşacak sürekli istikrarın; ekonomik iş birliği ve ortaklığın köşe taşı olduğuna ve istikrarsızlığın engellenmesi, politik risklerin azaltılması noktasında da işe yarayan bir mekanizma olduğuna işaret etmişlerdir. Bu bağlamda örgütlü suçlar, şiddet, terörizm, kaçakçılık ve g ile mücadele konularında alınacak acil ve somut önlemlerin yasalaştırılması konusunda mutabık olduklarını beyan etmişlerdir. Bu amaçla dışışleri bakanlarının yanı sıra yasama organları, sınır ve gümrük, arama ve kurtarma birimleri arasındaki karşılıklı ilişkinin geliştirilmesinin gerekli olduğunu da ifade etmişlerdir.

KEİ'nin sürekli organları, KEİ şartının 5. bölümünde düzenlenmiştir. Buna göre, ikinci bölümde ayrıntılı olarak yer verilecek olan örgütün sürekli nitelikteki organları, Dışışleri Bakanları Konseyi (m. 11), Dönem Başkanlığı (m. 13), Troyka (m. 14), Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi (m. 15) ve Uluslararası Daimî Sekretarya (m. 16)'dır. KEİ'de temel karar organı ve genel siyaseti belirleyen organ, Dışışleri Bakanları Konseyi'dir. Yürütme organı niteliğindeki organ ise Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi'dir. KEİ'de denetim işlevi de Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi'nin sorumluluğu altındadır. KEİ bünyesinde kurulan alt organların, bağlı kuruluşların ve KEİ bütçesinin denetimi bu komite tarafından yerine getirilmektedir.

Büyük beklentilerle kurulsada 25 yaşını dolduran KEİ'nin beklenen seviyede etkinlik sergileyebildiği ileri sürülememektedir. KEİ kurumsal olarak tüm kazanımlarına ve oluşturduğu altyapıya rağmen ye ülkeler arasında istenen düzeyde ekonomik entegrasyonu sağlayamamıştır. Örgüt, Avrupa Birliği'nin bölge ülkelerine yönelik politikalarında kayda değer bir ağırlık taşımamakta, hatta

göz ardı edilmektedir. ABD'deki uzmanlar ise bölge politikalarını değerlendirirken, bu örgüte "muerte" (İspanyolca ölü) demektedirler.

King'e göre KEİ'nin yaşadığı güçlüklerin birincil sebebi her biri farklı ilgi alanları ve hedeflere sahip üç orta seviye gücün (Türkiye, Rusya ve Yunanistan) yer aldığı bölgesel bir organizasyonun kimlik ve hedef sorunları yaşamasıdır (2008, s. 15). Ayrıca AB ve NATO'nun Karadeniz'e doğru genişlemesi ve Rusya dışındaki Karadeniz ülkelerinin AB ve NATO'ya üyelik isteği KEİ'yi gölgede bırakmıştır. KEİ'nin, bölgedeki çatışmaları engelleme veya sınırlandırma yetkisi bulunmamaktadır. Ancak geçen süre içerisinde bölgede, uluslararası alana paralel olarak insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç, terörizm gibi yeni sorun alanlarının ortaya çıkması sonucu KEİ, gelişmiş örgütlenmesi aracılığıyla bu sorunlara müdahale konusunda bölge ülkeleri arasındaki diyalogu geliştirmeye yönelmiştir (Koçer, 2007, s. 210).

3.4. Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (GGAÖ) İnisiatifi

Karadeniz'de deniz güvenliği bağlamında ele alınabilecek diğer girişimlerden biri de kıyıdaş altı devletin katılımıyla hayata geçirilen Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler İnisiatifi (GGAÖ)'dir. Bu konudaki müzakerelere ilişkin yol haritası 23 Şubat 1998'te Viyana'da çizilmiş, taraflar arasında 23 Haziran 1998'te başlayan görüşmeler 1 Kasım 2001'de son bulmuştur. 25 Nisan 2002'de Kiev'de imzalanan bağlayıcı bir ortak siyasi bildiri ve dokümanla son şeklini alan GGAÖ, 1 Ocak 2003'te yürürlüğe girmiştir (Lachowski, 2004, s.149).

Türkiye, güvenlik alanında bölgesel işbirliğine attığı önemin bir göstergesi olarak komşularıyla ve mücavir bölgelerdeki ülkelerle GGAÖ düzenlemeleri tesis edilmesine gayret sarf etmektedir. Türkiye, Karadeniz'de güven ve güvenlik arttırıcı önlemler geliştirilmesine büyük önem vermektedir. "Karadeniz'de Deniz Kuvvetleri Alanında Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler" belgesi bu yönde bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Belge, deniz kuvvetleri alanında bölgesel bir güven ve güvenlik arttırıcı önlemler rejiminin kurulmasını hedefleyen yoğun bir çabanın ürünüdür. Türkiye, belgenin uygulanmasının Karadeniz'e kıyıdaş devletler arasındaki güven ortamını pekiştireceğine ve böylece bölgede barış, güvenlik ve istikrara yönelik güçlü bir katkı sağlanacağına

inanmaktadır. Türkiye, belge hükümlerinin uygulanması ve güçlendirilmesi yolunda elinden gelen çabayı göstermektedir.

GGAÖ'nün temel amacı Karadeniz'de deniz ortamında iş birliği ve güveni arttırmaktır. Sahildar devletlerin tamamının taraf olduğu düzenleme, dünyada deniz alanında mevcut yegâne güven ve güvenlik artırıcı rejim olma özelliğine sahiptir. Türkiye, Ukrayna'nın öncülüğünde başlatılan GGAÖ'ye başından beri en büyük desteği veren devlet olarak öne çıkmaktadır (Koçer, 2007, s. 207-208).

Bölgede kıyıdaş devletlerin işbirliğine yönelik yakın döneme ait bir oluşum olarak GGAÖ inisiyatifi kurulmuştur. Ukrayna'nın girişimiyle başlatılan ve Türkiye tarafından da desteklenen bu inisiyatif, 1 Ocak 2003'te yürürlüğe girdi. Dünyada deniz alanında mevcut tek güven ve güvenlik artırıcı rejim olan bu girişim; altı kıyıdaş devlet arasında seyir hidrografi, acil yardımlar gibi deniz işbirliği alanlarını geliştirmeyi, karşılıklı temasları arttırmayı, Karadeniz'deki kuvvetler (400 ton üzeri gemiler ve denizaltılar) hakkında bilgi değişimini ve her yıl bir ülkede Deniz Güven Tatbikatı yapılmasını amaçlamaktadır (Koçer, 2007, s.208).

Bölgesel nitelikteki birçok GGAÖ'nün aksine Karadeniz özelinde imzalanan doküman, doğrudan AGİT'in Viyana Belgesi'ne atıf yapmamaktadır. Düzenleme genel olarak beş başlık altında iş birliğini öngörmektedir. Bunlar sırasıyla;

- (1) Donanma alanında umumi işbirliği,
- (2) İletişim kanallarının tesisi,
- (3) Karşılıklı deniz üssü ziyaretleri,
- (4) 400 ton üzeri muharip gemiler, 50 ton üzeri denizaltılar, amfibi gemiler, ilgili sahadaki personel sayıları ve planlı tatbikatlar hakkında bilgi paylaşımı ve
- (5) Her sene bir ülkenin ev sahipliğinde İtimat Yıllık Deniz Tatbikatı (Confidence Annual Naval Exercise/CANE) icra edilmesidir.

İlke olarak taraflar, dokümana ilişkin hükümleri görüşmek ve gerekli görülen değişiklikleri yapmak üzere her yıl bir araya gelmektedir. Kararlar ise oy birliğiyle alınmaktadır (Lachowski, 2004, s.151).

3.5. Karadeniz Uyumu Harekâtı (KUH)

Karadeniz'de deniz güvenlik ortamına etkisi bağlamında göz önünde bulundurulması gereken bir diğer faktör deniz terörizmidir. Bölgede deniz trafiğinin yoğun olması, özellikle de tanker hareketliliğinin fazlalığı, terör örgütlerinin sansasyonel nitelikte eylem gerçekleştirme ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Teorik olarak bu tarz bir eylem, her noktada gerçekleştirilebilir. Ne var ki boğazlarda, liman ve terminal sahalarında, söz konusu tesislerin yaklaşma sularında ve gemilerin bekleme mevkilerinde risk daha fazladır (Özgen, 2017, s.62).

Dolayısıyla Karadeniz'de güvenliği sağlama konusunda en son geliştirilen yapı, Karadeniz Uyumu Harekâtı diye bilinen KUH'tur. KUH, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1373, 1540 ve 1566 sayılı kararlarıyla uyumlu olarak 1 Mart 2004'te, Türkiye tarafından Karadeniz'de terörizm, kitle imha silahlarının yayılması gibi tehditlere karşı başlatılmıştır. BLACKSEAFOR 'un Karadeniz'de terörizm, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı ile kitle imha silahlarının yayılmasına karşı ortak bir araç olarak kullanılabilmesini mümkün kılacak seçenekler üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde, Türkiye tarafından Karadeniz'in açık deniz alanlarında ve karasuları içinde KUH (Operation Black Sea Harmony-OBSH) başlatılmıştır.

KUH, Karadeniz'de muhtemel yasa dışı faaliyetlere karşı caydırıcılık sağlamak ve Türk Boğazlarının güvenliğine katkıda bulunmak maksadıyla, harekât kapsamında; öncelikle İstanbul Boğazı yaklaşma suları olmak üzere Karadeniz'de sancak-varlık gösterilmekte, NATO ve/veya millî makamlarca terörizm/yasa dışı faaliyetlerle irtibatlı olduğu değerlendirilen ticaret gemilerinin Karadeniz'deki faaliyetleri takip ve kontrol edilmekte, Boğazlardan deklareli geçiş yapan gemilerin Karadeniz'deki faaliyetleri belirtilen veya emredilen sahalarda izlenmekte, KUH'a iştirak eden diğer ülkeler arasında yer alan Rusya, Ukrayna ve Romanya ile karşılıklı bilgi değişimi ve NATO ile (Deniz Komuta Kontrol Bilgi Sistemi ve Deniz Güvenlik ve Emniyet Bilgi Sistemleri üzerinden) bilgi paylaşımı yapılmaktadır. Özellikle Türkiye, kendi birimlerine 27 Temmuz 2004 tarihinde KUH kapsamında, Karadeniz'in uluslararası sularında ticaret gemilerinin

sorgulanabilmesi için rızaya dayalı “Sorgulama (Hailing) Yetkisi” vermiştir (Çomak ve Şeker, 2017, s.447).

KUH’un kontrol ve koordinasyonu için 10 Ekim 2005 tarihinden itibaren Karadeniz Bölge Komutanlığı/Kdz.Ereğli bünyesinde bir Daimî Koordinasyon Merkezi açılarak faaliyete geçirilmiştir. KUH’a katılan unsurlar ile Sahil Gözetleme Radar Komutanlıkları ve Otomatik Tanımlama Sistemi (OTS) istasyonlarından elde edilen temas bilgileri KUH Daimî Koordinasyon Merkezi’nde (KUHDKM) toplanarak Karadeniz’e ait tanımlanmış deniz resmi oluşturulmaktadır. KUH’a katılan/katılacak diğer kıyıdaş ülkelerin, koordinasyon maksadıyla, KUHDKM’de birer irtibat subayı görevlendirilmesi öngörülmüştür.

2006’da Rusya, 2007’de Ukrayna ve 2010’da Romanya, başlatılan KUH’a dahil oldular. Türkiye, ayrıca KUH aracılığıyla bölgenin güvenliği konusunda kıyıdaş devletlerle işbirliğine yönelmiş oldu. KUH’un görevi, Karadeniz’de belirsiz aralıklarla karakol faaliyetleri icra ederek, yasa dışı faaliyetlere karıştıklarından şüphe duyulan ticaret gemilerini tespit etmek ve izlemektir. Şüpheli ve dikkati çeken gemiler, Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından Türk kara sularında ve limanlarında ziyaret edilmekte ve aranmaktadır. Tespit edilen şüpheli ve dikkati çeken gemilere ilişkin bilgiler NATO makamlarına aktarılmaktadır. Şüpheli bir gemi tespit edildiğinde, varış limanına kadar takip edilmekte, arama yapılması gerektiğinde, alıkonularak yasal işlem başlatılmak üzere ilgili makamlara devredilmektedir (Koçer, 2007, s.214).

Türkiye, bu harekâtın yasa dışı faaliyetlere karşı caydırıcılık sağladığını ve Karadeniz’de gün geçtikçe artan ticari deniz trafiğinin daha emniyetli ve güvenli bir biçimde sürdürülmesine katkıda bulunduğuna inanmaktadır. Ancak KUH faaliyetlerine ilişkin olarak Rusya; Türkiye tarafından düşürülen savaş uçağını gerekçe göstererek 26 Kasım 2015 tarihinde KUH kapsamında gerçekleştirilen bilgi değişimini askıya almıştır. Yine kriz nedeniyle irtibat subayları da karşılıklı olarak geri çekilmiştir.

Değişen konjonktür sonrası, KUH’un tekrar aktive edilmesine yönelik heyetler arası toplantılar icra edilmiş ve Haziran 2017 tarihinden itibaren karşılıklı irtibat subayı görevlendirilmesi ve bilgi değişimine tekrar başlanması konularında mutabık kalınmıştır. Romanya ile Türkiye arasındaki irtibat subayı

görevlendirmesi halen devam etmektedir. Ukrayna'nın KUH'a iştirakine ilişkin prosedür çalışması tamamlanmak üzeredir (Çomak ve Şeker, 2017, s.445).

Halen üye olmayan Bulgaristan, başlangıçta KUH'a karşı kayıtsız kalsa da özellikle Romanya'nın katılım görüşmelerinin hızlanması ile beraber KUH'a olan ilgisini artırmıştır. Bulgaristan'ın, Ocak 2011'de, savunma bakanı düzeyinde KUH'a katılım konusunda Türkiye ile görüşmelere başlamak arzusunda olduğunu ifade etmesi sonrasında, 18-20 Nisan 2011 tarihleri arasında Varna/Bulgaristan'da, 07-08 Haziran 2011 tarihlerinde Ankara ve Kdz.Ereğli'de ikili toplantılar icra edilmiştir. KUH'a katılım yönündeki niyet beyanları, ikili görüşmeler ve bilgi teatisine rağmen henüz harekâta katılım yönünde resmi bir süreç başlatmamış, 2015 Ocak ayında Varna'da karargâh görüşmeleri icra edilmiş ve ilgili makamlar tarafından KUH'tan bağımsız olarak karşılıklı beyaz resmin paylaşımına yönelik çalışma yapılması hususları kayıt altına alınmıştır (Çomak ve Şeker, 2017, s.448).

Türk Deniz Kuvvetleri tarafından yapılan açıklamaya göre KUH, Gölcük'te bir fırkateyn ve bir hücum botun, Trabzon'da birer aylık periyotlarla bir Burak sınıfı korvet veya bir denizaltının (Aralarında bir aylık boş dönem bırakılmaktadır.), Umuryeri/Kdz.Ereğli'de bir karakol botunun iştiraki ile icra edilmektedir. Bu kapsamda TCG FATİH (F-242) fırkateyni, TCG YILDIRAY (S-350) denizaltısı ve bir deniz karakol uçağının katılımıyla 14-15 Ağustos 2017 tarihlerinde Doğu Karadeniz'de Odak Harekâtı'na istinaden deniz eğitimleri icra edilmiş, Odak harekâtı sonrasında, 16-18 Ağustos 2017 tarihleri arasında TCG FATİH fırkateyni Trabzon, 17-21 Ağustos 2017 tarihleri arasında TCG YILDIRAY denizaltısı Samsun Limanı'nı ziyaret etmiştir.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (2017) tarafından, Ukrayna'da yaşanan gelişmeler paralelinde bahse konu görevlendirmelere ilave olarak Karadeniz Ereğli'de bir fırkateyn daha görevlendirilmiş, deniz karakol uçağı görevlendirmeleri (Haftada 3/4 sorti uçuş) ve gemiler tarafından yapılan karakol, zamanla artırılmıştır. Karakol botları Karadeniz'deki limanlara istinaden bir ay içerisinde 10-15 günlük sürelerle görevlendirilmektedir. Ayrıca KUH için doğrudan görevlendirilmeyen ancak Karadeniz'de değişik vesilelerle faaliyet icra eden

unsurlar da (Deniz Yıldızı Tatbikatı, Taktik Eğitim vb.) bu harekâta destek sağlamaktadır (TDK, 2017).

3.6. Karadeniz Sahil Güvenlik İşbirliği Forumu

Karadeniz’de deniz güvenliği bağlamında değerlendirilmesi gereken bir diğer girişim, yine Türkiye’nin öncülüğünde hayata geçirilen Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik İşbirliği Forumu (Black Sea Littoral States Border/Coast Guard Cooperation Forum/BSCF)’dur. Türkiye, Karadeniz’e sahildar devletlerin sınır birlikleri/sahil güvenlik komutanlarının düzenli olarak bir araya gelmeleri teklifini gündeme getirmiş, tüm tarafların teklifi benimsemesi üzerine de Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır Birlikleri/Sahil Güvenlik Komutanları Toplantısı’nın ilki 2000 yılında gerçekleştirilmiştir. 7-9 Kasım 2006 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen 7. toplantıda imzalanan antlaşmayla da organizasyona yeni bir kimlik kazandırılarak BSCF kurulmuştur.

BSCF; terörizm, yasa dışı göç ve insan kaçakçılığıyla mücadele, uyuşturucu ve silah kaçakçılığının önlenmesi, yasa dışı faaliyetlere karışan gemilerin izlenmesi ve ulusal/uluslararası hukuk çerçevesinde gereken cezai işlemin yapılması, deniz kirliliği ve yasa dışı su ürünleri istihsalinin önlenmesi ve sınır güvenliğine yönelik bilgi değişimi konularında işbirliğini öngörmektedir. Düzenlemeye göre sahildar devletler arasında kurulmuş bir çevrimiçi bilgisayar ağı olan Otomatik Bilgi Paylaşımı Sistemi (Automated Information Exchange System/AIES), deniz ortamında tespit edilen yasa dışı faaliyetlere ilişkin süratli bilgi akışını sağlamaktadır. Bulgaristan’ın Burgaz şehrinde konuşlu bulunan Sınır Koordinasyon ve Bilgi Merkezi ise faaliyetleri koordine eden birim konumundadır (Kocabaş, 2007, s.8).

Bu başlıktaki faaliyetlerin en dikkat çekici olanı, her yıl sahildar devletlerden birinin ev sahipliğinde icra edilen Karadeniz Şahini (Black Sea Hawk) isimli birleşik deniz tatbikatlarıdır. Ancak söz konusu tatbikatların da sahildar devletlerarasındaki gerginliklerden etkilendiği görülmektedir. Rusya ile sorunlar yaşayan Ukrayna’nın 17-20 Ağustos 2015 tarihlerinde Türkiye’nin ev sahipliğinde İstanbul Şile açıklarında icra edilen tatbikata katılmaması, bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

3.7. Barış İçin Ortaklık Çabaları

NATO, 10-11 Ocak 1994 tarihlerinde düzenlenen Brüksel Zirvesi'nde Barış İçin Ortaklık (BİO) adıyla yeni bir program başlatmıştır. NATO'nun doğu sınırlarında yer alan Avrupa ve eski SSCB ülkeleri ile diyalog ve iş birliğini geliştirme üzerine kurulan program, katılımcının kendi öncelik ve ihtiyaçları doğrultusunda, İttifakın tüm faaliyet sahalarında ilişki tesis edilmesini öngörmektedir. Hâlihazırda programa 22 devlet katılmaktadır (Özgen, 2017, s.74) BİO, Karadeniz'e sahildar devletler arasında da işbirliği alanları yaratmaktadır. Program çerçevesinde en yaygın işbirliği alanı uluslararası barış yapma (peace making) kuvvetlerinin eğitimidir. İlkesel olarak eğitimler Türkiye ve Ukrayna'da ya da belirlenen başka bir sahildar devletin limanında gerçekleştirilmektedir. Nitekim Türkiye, Temmuz 1998'de uluslararası barış yapma kuvvetlerinin eğitimine yönelik bir merkez kurmuştur. BİO çerçevesinde Karadeniz'de gerçekleştirilen bir diğer faaliyet türü ise birleşik deniz tatbikatlarıdır. Bahse konu tatbikatlardan ilki, her yıl haziran-temmuz aylarında İşbirlikçi Ortak (Cooperative Partner) adıyla icra edilmektedir. Deniz safhası, Karadeniz'in kuzeybatısında icra edilen İşbirlikçi Ortak tatbikatlarının liman faaliyetlerine, sahildar devletlerden biri ev sahipliği yapmaktadır (Perepelytsya, 2015, s.206).

3.8. Karadeniz'in Güvenliği Boğazların Emniyetinin Sağlanması Çabaları

Karadeniz'de yükleme ve boşaltma yapan tankerlerin çoğunluğu Türk Boğazlarından geçiş yapmaktadır. Günümüzde Türk Boğazları, küresel petrol ticaretinde "kritik" kabul edilen ve herhangi bir nedenden ötürü kapanması halinde enerji arz güvenliğini olumsuz şekilde etkileyeceği değerlendirilen yedi düğüm noktası (chokepoint) arasında yer almaktadır.¹ Türk Boğazlarından yılda binlerle ifade edilen sayıda tanker geçmektedir. Boğazlar coğrafi, oşinografik ve meteorolojik özellikleri ile seyir emniyetini kısıtlayıcı unsurları barındırmaktadır. Buna transit ve yerel deniz trafiğinin yoğunluğu da eklendiğinde kaza olasılığı artmaktadır. Diğer taraftan Boğazların dar ve kavisli bir su yolu olması, geçiş yapan tankerleri asimetric nitelikli saldırılar karşısında kolay hedef haline

¹ Diğerleri Hürmüz Boğazı, Malakka Boğazı, Bab El Mendep Boğazı, Süveyş Kanalı, Danimarka Boğazları ve Panama Kanalı'dır.

getirmektedir. Ham petrolün parlama ve yanma özelliği düşüktür. Ancak LPG (Liquefied Petroleum Gas/LPG) ve LNG (Sıvılaştırılmış Dogalgaz) açısından durum farklıdır.

İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) tarafından hazırlanan bilimsel bir raporda, Boğazlarda bir LNG tankerinin patlaması durumunda üç kilometre çapında bir alanının etkileneceği hesaplanmıştır. Diğer yandan Türk Boğazları'ndan geçiş yapan tankerlerin; balıkçı teknesi, gezi teknesi, lastik bot, hizmet teknesi, sürat teknesi ya da jet-ski gibi deniz araçları kullanılarak hedef alınması mümkündür (Demir, 2012, s.191).

Türkiye, İşbirlikçi Ortak tatbikatlarına düzenli katılım göstermektedir. Bu kapsamda ele alınabilecek bir diğer tatbikat ise Deniz Esintisi (Sea Breeze)'dir. İki 1997 yılında icra edilen Deniz Esintisi tatbikatlarına ABD ve Ukrayna birlikte ev sahipliği yapmaktadır. Deniz Esintisi tatbikatlarının sonuncusu Temmuz 2016'da icra edilmiştir.

Tatbikata aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 13 ülkeden yaklaşık 2.300 personel katılmıştır. Rusya, 13 parça savaş gemisinin katılımıyla icra edilen Deniz Esintisi-2014 Tatbikatı'na tepkisini, tüm Karadeniz'de 20 parça savaş gemisinin katılımıyla eş zamanlı icra ettiği tatbikat ile göstermiştir. 2015 ve 2016 yılındaki tatbikatlar gergin bir atmosferde geçmiştir. Hatta 2016 yılındaki tatbikat için Rus uzmanları tarafından Kırım'ı istila provası olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır (Özgen, 2017, s75).

SONUÇ

Sovyetlerin dağılması ile birlikte Karadeniz'in soğuk savaş sonrası artan önemi, birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunların ana teması, güvenlik olmuştur. Bu güvenlik kaygısı, çeşitli işbirliklerini doğurmakla birlikte hala devam eden birçok sorunun da ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bütün bu sorunlar ve iş birlikleri Karadeniz'e kıyısı olan ülkeleri ve Karadeniz'de hesabı olan bütün ülkeleri doğrudan ilgilendirmiştir. Rusya, Türkiye, Ukrayna, ABD ve Avrupa bu sürecin doğrudan aktörü olmuştur. Karadeniz'in enerji ve bölgeler arasındaki ticaret transferindeki konumu üzerinden gelen önemi, bizi bu gerçeğe karşı karşıya bırakmaktadır.

Karadeniz'in bu konumu, Karadeniz'e komşu ülkeler arasındaki ilişkileri de etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Özellikle Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin Batı'nın politikalarının yanında yer almasından dolayı geçmiş dönemlerde ciddi sorunlar ortaya çıkarmıştır.

Aynı şekilde Rusya ve Ukrayna arasında var olan krizler de hâlâ devam etmektedir. Bunun nedeni ise NATO üzerinden ABD ve AB'nin Karadeniz politikalarında Ukrayna ve Gürcistan'ı silah olarak kullanması, dolayısıyla da Rusya ile bu ülkeler arasında çatışma çıkmasıdır. Bu da Karadeniz'in güvenliğini tehdit etmektedir.

Bu çerçevede var olan sorunlara çözüm için oluşan işbirliği yapılarının şu aşamada kutuplaşmayı arttırdığı gözlemlenmektedir. Bir tarafta Amerika'nın ve Avrupa Birliği'nin, diğer tarafta Rusya'nın öncülük etmeye çalıştığı veya içinde yer aldığı oluşumlar, bu ülkelerin keyfi davranışları sonucunda örgütler içindeki diğer ülkeleri pasifize etmekte ve güveni sarsmaktadır.

Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR), Karadeniz Ekonomik ve İş birliği Örgütü (KEİÖ), Güven ve Güven arttırıcı Önlemler İnisiyatifi (GGAÖ) Karadeniz Uyumu Harekâtı (KUH) ve Karadeniz Sahil İşbirliği Forumu başta olmak üzere hiçbiri istenilen başarıyı gerçekleştirememiştir.

Karadeniz'deki en etkili ve çatışma durumlarında en fazla zarar görebilecek ülkelerden biri de Türkiye'dir. Bundan dolayı Türkiye, Karadeniz

politikalarını güvenlik eksenli oluşturmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte ekonomik politikalar da oluşturmaya çalışmaktadır. Özal Döneminde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, bunun en açık göstergesidir.

Türkiye, bir çatışma bölgesi olasılığını barındıran Karadeniz Bölgesi'nde, güvenliğinin ancak kıyıdaş devletler tarafından sağlanması gerektiğini, bölge dışı aktörlerin müdahalesinin sorunları daha da çok karmaşıklaştıracağını savunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Rusya, Karadeniz'de dar bir deniz alanına sıkışmış, Rus Karadeniz Filosunun gerilemesiyle oluşan boşluğu Türk Donanması doldurmuştur. Ancak son yıllarda Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına ve Ukrayna'nın doğusunda defacto bağımsız cumhuriyetlerin kurulmasına kadar varan bir dizi gelişmeyi tetikleyen kriz, Karadeniz'de süregelen istikrara ve karşılıklı güven ortamına darbe vurmuştur. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını zedeleyen gelişmeler karşısında bölge devletleri, Rusya'yı ciddi bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır.

Rusya'nın Karadeniz'deki askeri varlığını güçlendirme yönündeki girişimleri ise bu algıyı daha da pekiştirmiştir. Gelişmeler karşısında bölge devletlerinin, NATO ve bölge dışı aktörlerle yakınlaşma eğilimine girdiği gözlemlenmektedir.

Önceki dönemde Türkiye, Karadeniz'de güvenlik odaklı birçok girişime öncülük etmiştir. Bunların en dikkat çekicileri BLACKSEAFOR, KUH ve BSCF'dir. BLACKSEAFOR ve BSCF, en başından itibaren çok uluslu yapılar olarak planlanmıştır. KUH ise başta ulusal bir girişim olarak hayata geçirilmiş, akabinde ise çok uluslu bir yapıya dönüştürülmüştür.

Türkiye, sahil devletlerin Karadeniz'de işbirliği ve güven ortamının tesisine katkı sağlayan girişimlerini de desteklemektedir. Ukrayna'nın önerisiyle uygulamaya geçirilen ve dünyada deniz alanında mevcut yegâne güven ve güvenlik arttırıcı rejim olma özelliğini taşıyan GGAÖ'nün, başından itibaren en büyük destekçisi Türkiye olmuştur.

Bunların dışında Türkiye, Karadeniz'de BİO kapsamında icra edilen tatbikatlara katıldığı gibi eğitim faaliyetlerini de desteklemektedir. Türkiye'nin bir

diğer faaliyeti de başta yüksek risk ihtiva eden tankerler olmak üzere boğazlardaki deniz trafiğinin güvenliğinin sağlanmasıdır.

Türkiye soğuk savaş sonrası dönemde KEİ'yi kurarak "Ankara merkezli" politikalar gerçekleştirip ekonomik ve güvenlik temelli bir siyaset anlayışı oluşturmuştur. Ancak bu politikasını Özal döneminde değil, geçtiğimiz son 10 yılda gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Şu anki konum itibarıyla ,Karadeniz'de doğrudan iktidar olma seçeneği yoktur. Çeşitli atraksiyonlara girişirse güç kapasitesinin üzerinde hareket etmiş olur. Bu süreçte Karadeniz'de herhangi bir şekilde kendi başına buyruk davranılması durumunda, sadece Karadeniz'de değil aynı zamanda Suriye'deki denklemini de değiştirecektir. Bunun tersi de mümkündür. Türkiye'nin Suriye'de Rusya ile yaşayacağı herhangi bir sorun, Karadeniz'de durumların değişmesine neden olabilir. Yapılması gereken Rusya ile Karadeniz'de işbirliğini arttırmak ve ortak hareket etmektir.

Bütün bunların tek mantıklı gerekçesi ise; Karadeniz'in, bugün soğuk savaş döneminden daha fazla öneme sahip olmasıdır. Gerek uluslararası anlaşmalar gerekse yük taşımacılığı ve benzeri konularda bu önem daha da ortaya çıkmaktadır.

Koçer'in de dediği gibi Karadeniz'e asla bir coğrafi bölge olarak bakılmamalıdır. Ancak Karadeniz'deki güvenlik riski ne önemsiz görülmeli ne de abartılmalıdır. Türkiye gerçekçi politikalar ışığında proaktif bir seyir izlediği takdirde gelecek tehlikelerle baş edebilecektir.

Karadeniz'de, Türkiye ve diğer bölge ülkelerinin sağlıklı politikalar hayata geçirebilmesi için karşılıklı çıkarları ve bölge üzerindeki hesapları dikkate alması gerekmektedir. Karadeniz'in ekmeğini Karadeniz'de hakkı olan bölge ülkelerinden başka ülkelerin yemeye çalışmasına karşı, bölge ülkelerinin ortak bir tepki vermesi kadar doğal bir durum yoktur.

ABD'nin soğuk savaştan sonra da Rusya'yı çevreleme politikasına devam etmesi bölgede işbirliklerini çok önemli kılmaktadır. ABD, Ortadoğu'ya ulaşmak için de ayrıca Karadeniz'deki limanlardan faydalanmaktadır. Polonya, Bulgaristan ve Romanya üzerine kurmaya çalıştığı hat, bu iki amacın en net göstergesidir. Ayrıca Bulgaristan ve Romanya'da askeri üsler kurması da bunun

göstergesidir. Bütün bunlarla birlikte ABD, bölge üzerinde NATO silahını da kullanmaktadır.

NATO ile birlikte Rusya'yı ve Karadeniz'i çevrelemeye devam etmekte, bölgede etkinlik kurmaya çalışmaktadır. Şunu bir kez daha ifade etmek gerekir ki Karadeniz'in gerçek sahibi, kendi çıkarının peşinde koşan bölge ülkeleridir. Bunun için de ABD'nin bölge üzerinde haksız çıkarlarına karşı işbirliği gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akgün, M. (2003). *Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasında Görünmez Bağlar: Boğazlar*. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko (der.), Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler, İstanbul: Bilgi, 60, 61.
- Arı, T. (2002). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Askerzade, A. (2014). *Değişen ve Dönüşen Karadeniz Bölgesi vVe Güvenliği*. V. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu (s. 99-104). Giresun: T.C. Giresun Üniversitesi.
- Asmus, R. D., Forbrig, J. & Dimitrov, K. (2004). *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*. Bratislava: The German Marshall Fund of the United States.
- Aydiin, M. (2004). Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement. Paris: the European Union Institute for Security Studies, Aydın, Mustafa, Europe's Next Shore: The Black Sea Region after EU Enlargement. *Institute for Security Studies, Occasional Papers*, 53.
- Ballı, E. & Güreşçi-Pehlivan, G. (2013). Avrupa Komşuluk Politikası'nın Ülkeler Üzerindeki Ekonomik Etkileri. *International International Conference On Eurasian Economies Economies*, 518-523.
- Benhür, Ç. (2008). 1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 277-313.
- Bilener, T. (2007). Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar. *Karadeniz Araştırmaları*, (13), 124.
- Björn, H. & Soderbaum, F. (1998). The New Regionalism Approach. *Polttela*,17(3), 10-11.
- Bozkurt, G.S. (2011). Security Policy of Turkey and Russia in the Black Sea Basin. *Karadeniz Araştırmaları*, (30), 2.
- Brezinski, Z. (1998). *Büyük Satranç Tahtası, Ertuğrul Dikbaş.*, Ergun Kocabıyık (Çev.) İstanbul: Sabah Yayınları.
- Brzezinski, Z. (1997). *Büyük Satranç Tahtası*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bueger, C. (2016). "What is Maritime Security". <http://bueger.info/wp-content/uploads/2014/12/Bueger-2014-What-is-Maritime-Security-final.pdf>, Son Erişim Tarihi: 10.12.2018.
- Buttanrı, B. (2004). *Bölgesel Güç Olarak Karadeniz*. İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.

- Büyükakıncı, E. (2004). *Bağımsızlık Sürecinde Rusya ve Ukrayna İlişkileri. değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Erhan Büyükakıncı (drl), İstanbul: Phoenix Yayınları, 333.
- Canar, B. (2012). *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz (1991-2011)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelikpala, M. (2010). Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region. *Southeast European and Black Sea Studies*, 287-302.
- Çeviköz, Ü. (2017, 02 23). *Karadeniz'de neler oluyor?* İstanbul: Hürriyet Gazetesi. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/unal-cevikoz/karadenizde-neler-oluyor40374701>, Son Erişim Tarihi: 26.08.2018.
- Çomak, H. & Şeker, B.Ş. (2017). *Karadeniz'de Nato-Rusya Federasyonu Jeopolitik Dengesi ve Montrö Sözleşmesi*. VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu, 445.
- Demir, G. (2012). *Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın Enerji Nakil Hatları Güvenliği Konusundaki Rolü ve Önemi*. Enerji Nakil Hatları Güvenliği Paneli, İstanbul.
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, (2017-16 Ağustos). *Karadeniz Uyumu Harekâtı Bilgi Notu*.
- Derviş, L. & Devrisheva, K. (2015). Çarlık Rusyası'nın Akdeniz Politikası'nın Arka Planı. *Akdeniz Uygurlikları Araştırma Dergisi*, 351-364.
- Duran, F.S. (2001). *Büyük Atlas*. İstanbul: Kanaat Yayınları.
- Eker, K. (2014). *Karadeniz Coğrafyasında Yeni Bir Olgü: Deniz Yoluyla Göçmen Kaçakçılığı*. Karadeniz Ve Kafkasya'da Güvenlik Ve İş Bbirliği Paneli Bildiri Kitabı, 127-158. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı.
- Erbaş, G. (2012). *Klasikten Eleştirel Jeopolitiğe Karadeniz Jeopolitiğinin Dönüşümü*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- European Commission. (2007). *Black Sea Synergy - A new regional cooperation initiative*. Brüksel: Commission of the European Communities.
- Güneş, M. (2016). *Avrupa Birliği'nin Çevre ve Enerji Politikalarında Doğu Akdeniz Gazının Tehdit ve İmkânları*. Uluslararası Akdeniz'de Çevresel Güvenlik Konferansı. Gazimağusa.
- Harders, C. & Legrenzi, M. (2008). *Beyond Regionalism: Regional Cooperation, Regionalism and Regionalization in the Middle East*. Ashgate Publishing, 91.
- Harp Akademileri Komutanlığı, (1995). *Karadeniz Ekonomik İş birliği ve Türkiye*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1995, s. 2.

- Hatto, R. & Tomescu, O. (2008). *The EU and the Wider Black Sea Region: Challenges and Policy Options*. Brüksel: European Commission.
- Hitchner, R. B. (2004). *The Sea Friendly to Strangers: History and Making of a Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea*. Asmus, Dimitrov ve Forbrig (der.), A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region, Washington D.C., The German Marshall Fund of the United States, 31-32.
- İsmayılov, E. & Kaya, E. (2014). *Karadeniz'deki Gelişmeler ve Türkiye*. Bilge Adamlar Kurulu Raporu, 121.
- Jaoshvili, S. (2002). *The rivers of the Black Sea*. Kopenhag: European Environment Agency.
- Kanal İstanbul, (2016). Montrö Antlaşması'na Aykırı Değil", <http://www.haberturk.com/polemik/haber/629370-kanal-istanbul-montro-antlasmasina-aykiri-degil>, Son Erişim Tarihi: 26.08.2018.
- Kandemir, E. (2008). *Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kaplan, M. A. (2005). *System and Process*. In: International Politics, Colchester: ECPR Press, 17-61.
- Keskin, M. (2015). Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 47-64.
- King, C. (2008). *The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century*. D. Hamilton, & G. Mangott (Dü) içinde, *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives* (s. 1-22). Washington: Center for Transatlantic Relations.
- Kocabaş, U. (2007). 8. Karadeniz'e Sahildar Devletler Sahil/Sınır Güvenlik Liderleri Toplantısı. *Sahil Güvenlik Dergisi*, (3), 8.
- Koçer, G. (2007). Karadeniz'in Güvenliği Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye. *Akademik Bakış*, 1(1), 195-217.
- Kurban, V. (2014). 16 Mart 1921 Moskova Andlaşması'na Türk Ve Rus Kaynaklarına Göre Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 143-157.
- Lachowski, Z. (2004). *Confidence -and Security- Building Measures in the New Europe*. Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford, 149-150.
- Mansfield, E. D. & Milner, H.V. (1997). *The Political Economy of Regionalism*. The Political Economy of Regionalism, New York Columbia University Press, 3.
- Minchev, O. (2006). *Major Interests and Strategies for the Black Sea Region*. Sofya: Institute For Regional Regional And International Studies.

- NATO. (2004, 06 28). Istanbul Summit Communiqué. <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm> Son Erişim Tarihi: 10.11.2018.
- NATO. (2008, 04 03). Bucharest Summit Declaration. http://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_8443.htm Son Erişim Tarihi: 10.11.2018.
- NATO. (2016, 07 09). Warsaw Summit Communiqué. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm Son Erişim Tarihi: 10.12.2018.
- Oktaç, (2007). *Türkiye'nin Avrasya'da Çok Tarafli Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü*. Mustafa Aydın (der.), Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II), Ankara, Nobel, 213-240.
- Olçar, K. (2007). *Karadeniz Politikaları ve Türkiye Ukrayna Stratejik İlişkileri*. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Oran, B. (2001). Lausanne Barış Antlaşması. (Ed. Baskın Oran) *Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özgen, C. (2017). Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2).
- Pazarıcı, H. (1999). *Uluslararası Hukuk Dersleri*. II. Kitap, 6. Baskı, Ankara:Turhan Kitabevi.
- Perepelytsya, H. (2015). *Military and Naval Balance in the Black*. (ed.) Oleksandr Pavliuk ve Ivanna Klympush-Tsintsadze, The Black Sea Region: Cooperation and Security Building, New York: Routledge Yayınları, 206.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları, 467.
- Şener, B. (2014). Türk Boğazları'nın geçiş rejiminin tarihi gelişimi ve hukuki statüsü. *Tarih Okulu Dergisi*, 467-493.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2017). Türk Boğazları. <http://www.mfa.gov.tr/turk-bogazlari.tr.mfa>, Son Erişim Tarihi: 17.12.2018.
- TDK. (2015). Karadeniz Deniz İş Birliği Görev Grubu, (BLACKSEAFOR). https://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/229/Karadeniz_2.pdf.
- TDK. (2017). https://www.researchgate.net/profile/Burak_Seker/publication/325424849_Karadeniz'de_NATO-Rusya_Federasyonu_Jeopolitik_Dengesi_ve_Montro_Sozlesmesi_NATO-Russian_Federation_Balance_in_Black_Sea_and_Montreux_Conventio

n/links/5b0d4c970f7e9b1ed7fd75aa/Karadenizde-NATO-Rusya-Federasyonu-Jeopolitik-Dengesi-ve-Montroe-Soezlesmesi-NATO-Russian-Federation-Balance-in-Black-Sea-and-Montreux-Convention.pdf

- Tellal, E. (2010). Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(3), 190-236.
- Telliöğlu, Ö. (2015, Mart). Karadeniz'de Osmanlı Hâkimiyeti ve Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Mücadelesi. *Tarih Okulu Dergisi*, (21), 195-212.
- Teymurova, G. (2016). 1806-1812 Osmanlı-Rusya Savaşı Ve Azerbaycan. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 45-59.
- The World Bank. (2017). Ukraine. <https://data.worldbank.org/country/ukraine> Son Erişim Tarihi: 24.10.2018.
- Triantaphyllou, D. & Aydın, M. (2010). *A 2020 Vision for the Black Sea Region. A Report by the Commission on the Black Sea*, 19.
- Türk Deniz Kuvvetleri, (2015). Karadeniz Deniz İş Birliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR), Deniz Kuvvetleri Yayını.
- Tüysüzoğlu, G. (2012). *Karadeniz havzasında rekabet analizi; işbirliği söylemlerinin bölgesel çatışma beklentilerine yansıması*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Union of International Associations, UIA, (2018). <https://uia.org/>, Son Erişim Tarihi: 28.09.2018.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : İsmail USLU
Doğum Yeri ve Tarihi : 29.08.1976 / Tokat – Erbaa

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans Öğrenimi : Ufuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim : 0535 693 2031
E-Posta Adresi : İsmail.60976@gmail.com